

Fazil SƏNAN

**MƏNDƏN
DEMƏKDİR...**

**"Elm və təhsil"
Bakı -2019**

Redaktor: Sahib İbrahimli,
Şair-dramaturq, Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
Əməkdar mədəniyyət işçisi

Bədii redaktor: İmam Cəmilli,
Şair-publisist.

Korrektor: Anar Fazilzadə

Fazil Sənan. Məndən deməkdir...

Bakı, "Elm və təhsil", 2019, 104 səh.

Sayca 18-ci olan bu kitabda ömrünün ahıl yaşına qədəm qoymuş yazıçı-publisist Fazil Sənanın gələcək nəslə tövsiyələri, nəsihətamiz fikirləri yer almışdır. Müəllifin zəngin həyat təcrübəsi, mənalı ömür yolu ona bu mövqedən çıxış etməyə mənəvi haqq qazandırmışdı. Gənc oxucular bu kitabdən onları düşündürən bir çox suallara cavab tapa bilərlər.

ISBN 978-9952-8175-0-7

*Oğlanlarım Anara, Çingizə,
Asafə, Cabirə, nəvələrimə və
gələcək nəslimə...*

KİTABIN YAZILMA SƏBƏBİ

(Ön söz əvəzi)

Həyatda görüləsi hər bir işin səbəb və məqsədi olur. Eləcə də bu kitabın yazılma səbəb və məqsədi bə-rədə oxucuya kiçicik bir aydınlıq gətirməyi məqsədəmə-vafiq hesab etdim.

Günlərin bir günü tənha oturmuşdum. Özümdən asılı olmayaraq xəyalın gözəgörünməz qanadlarında yaşadığım ömür yolu gözüm önündə canlanmağa başladı. Hardansa qulağıma bir səda gəldi: “Ey dili qafil, ömrünün çoxu gedib, azı qalıbdı. Səninlə yaşid olanların çoxusu həyatdan köçəndə övladlarına təmtəraqlı yaşayış evləri, bahalı maşınlar, geniş torpaq sahələri, çoxlu qızıl-brilyant və s. qoyub gedəcəklər. Bəs sən? Yalan dediyimiz bu dünyadan köçəndə övladların üçün hansı var-dövləti miras qoyacaqsan?”

Qeybdən gələn bu sədanın sualı qarşısında xeyli fikrə getdim. Özümə gələndə sadalananların mənim imkanımdan çox xaric olduğunu görüb qəm dəryasına qər q oldum. Etiraf edim ki, heç vaxt bu bə-rədə düşünməmişdim. Yaşadığım ömrün 44 ilini sırası müəllimlik peşəsi ilə məşğul olmuşam. Düzdü, pedaqoji fəaliyyətim dövründə vəzifədə işləmək şanslarım çox olsa da vəzifə kreslosuna heç vaxt maraqlı olmamışam. Səbəbi-kreslodə əyləşmək üçün rüşvət alıb-verməyi bacarmaqla bə-rabər, özündən yuxarıda əyləşənlərin qarşısında

alçalmaqdan əlavə, alçaldılmağa da dözməlisən. Yoxsa, çoxlarının “şəst”lə oturduğu kreslodə əyləşmək çətin işdi. Həyatı dərk edəndən bəzi vəzifə sahiblərinin təmizlikdən, xalqa qayğıdan və s. danışıqlarının əksinə, millətin qanını sorduğunu görmüşəm.

Mən isə həmin yolu gedə bilməyəcəyimi başa düşdüyüm üçün heç vaxt vəzifə həvəskarı olmamışam.

Çox görmüşəm başqalarının ahu-naləsi ilə yığılan var-dövlət sahiblərinin sonda dilənçi gününə düşdüklərini. Mənsə halal müəllimlik maaşı ilə dörd övlad böyütmüşəm. Yaradana şükürlər olsun ki, hamısı ev-eşik, ailə-uşaq sahibidirlər.

Qeybdən gələn səda düz deyir. Bəs mən dünya ilə vidalaşanda övladlarıma hansı var-dövləti miras qoyacağam? Sualı ətrafında axtarış aparmaq istədiyim anda qulağıma yeni bir səda gəldi:

- Nə üçün fikir edirsən? Sən ki çoxlarından varlısan.

- Hanı o dediyin var-dövlət ki, mən görmürəm, sən görürsən? - istehza ilə cavab verdim.

Çox götür-qoydan sonra gördüm düzgün fikirdi. Yazıçı və pedaqoqun övladlarına mirası nə ola bilər?

Ancaq və ancaq yaxşı söz. Yaxşı və tərbiyəvi sözlərin toplanaraq cəm olduğu bir kitab.

* * *

Oğul¹, kitabı “Məndən deməkdir...” adlandırmağı məqsədəuyğun hesab etdim. El saxlancında deyildiyi

¹ *Oğul – deyə müraciətimdə övladlarıma, nəvə-nəticələrimi və oxucumu nəzərdə tuturam.*

kimi: “Məndən deməkdir, səndən eşitmək”. Eşitsəniz də sağ olun, eşitməsəniz də. Mən məsləhət bildiyimi deyib öz borcumdan çıxıram.

Vaxt, zaman gələcək məndə bu fani dediyimiz dünyadan köçəcəyəm. Onda mənim yazdığım bu kitaba - ata nəsihətinə ehtiyacın olacaq. Bir iş görmək istəyəndə və yaxud bir problemlə qarşılaşanda istər-istəməz məsləhət üçün həyatın acı-şirini dadmış təcürübəli bir müdrikə ehtiyac duyacaqsan. Bax onda, məsləhətə ehtiyac duyanda bu kitabı vərəqləyərsən. Əgər kitabdakı ata nəsihətindən bir balaca faydalana bilsən, onda mənim də ruhum şad olar.

Sağ ikən bütün ata-analar həmişə övladlarına özlərinin dünyagörüşləri baxımından öyüd-nəsihət verirlər. Məqsədləri də odur ki, böyütdükləri övladlar cəmiyyətə layiqli insan kimi yetişsinlər. Amma çox vaxtı övladlar valideynlərinin nəsihətlərinə sakitcə qulaq as-salar da öz bildiklərinə daha çox üstünlük verirlər. Bu da hardasa övladın səhv buraxmasına səbəb olur. Övladların buraxdıqları səhvlər isə valideynlər üçün ürək ağrısına çevrilir. Övlad elə bir bələdi ki, valideyn onu nə ata bilir, nə də ondan keçə bilir.

Fikrimcə, mən həyatda olmayanda sözlərim sizin üçün daha faydalı olacaqdır. Adətən itirilənlər daha qiymətli olur.

Oğul, mən bu kitabda yeni bir elmi konsepsiya irəli sürürəm. Bu mövzuda çox kitablar yazılıbdı. Mən isə sadəcə olaraq oxuduqlarımı, eşitdiklərimi, gördüklərimi və yaşadığımı - bunlara birlikdə həyat təcürübəsi də deyilir - kitab şəklinə salmışam. “Məndən deməkdir...” kitabı sizə, nəvə-nəticələrimə və gələcək nəslimə nəsihətimdir.

Bilirəm, kitabda razılaşıdığınız və razılaşmadığınız fikirlərdə olacaqdır. Ola bilsin bəzi fikirlərlə bağlı deyəcəksiniz: “Qoca zəmanədən nə qədər geri qalıb və fikirlərində çox mühafizəkardır”. Unutmayın ki, zaman dayanmır və həmişə inkişafdadır. Mən atom və kosmos əsrində yaşamışam. Siz isə mobil telefon, internet, pilotsuz təyyarə, insan orqanlarının dəyişdirildiyi və s. əsrdə yaşayırsınız. Gələcək nəslin hansı elmi yeniliklər əsrində yaşayacağını əvvəlcədən söyləmək çox çətindi.

Elm-texnika nə qədər sürətlə inkişaf etsə də, övlad həmişə ata nəsihətinə daxili bir ehtiyac hiss edir.

Oğul! Nə vaxt sən daxili zərurət nəticəsində “Məndən deməkdir...” kitabını açıb vərəqləsən və oradakı fikirlərdən bir balaca faydalansan o zaman bil ki, atan ölməyibdi, o, sağdır. Söz heç vaxt ölmür və həmişə diridir. Bu kitabda mənim sözümdür. Son məntiqi nəticə belədir ki, “Məndən deməkdir...” kitabından kimsə bir balaca faydalana bilsə, demək sözümdür. **SÖZÜM DİRİDİRSƏ, MƏN DƏ SAĞAM!**

I Fəsil

YAŞAMAQ HAQQINDA

Oğul, bütün canlı aləm dünyaya gəldiyi gündən yaşamaq uğrunda mübarizə aparır. Heyvanat aləmində elə heyvanlar var ki, doğulandan bir-neçə saat sonra anasının arxasınca gedir. Bəs insan? Təbiətin ali varlığı olan insan isə canlılar aləmində ən gec böyüyəndir. İnsanın özünü dərk etməsi və ya müstəqil yaşaması üçün 17-18 il vaxt lazımdır. Biz Şərqlilərin çoxunun fikrincə 30-35 yaşında övladın səhvi olanda “Uşaqdı, ağı kəsməyibdi” deyirik.

İnsanı heyvanat aləmindən fərqləndirən cəhət insanda ikinci siqnal sisteminin, yəni şüurun olmasıdır. İnsan nə etdiyini, nə üçün etdiyini bilir, heyvanat aləmi isə bilmir.

Yer üzünün əsrəfi hesab olunan insan ağı kəsəndən, ətrafı dərk edəndən sonra necə, nə cür və nə üçün yaşadığını dərk etməlidir. Əgər insan ilk gənclik illərindən necə, nə cür və nə üçün yaşadığını dərk edərsə, vətən və cəmiyyət üçün layiqli bir vətəndaş olar.

İnsan ömrü çox qısadır. Çalışıb elə yaşamalısan ki, başqaları üçün nümunə ola biləsən. Bunun üçün insani keyfiyyətləri özündə cəmləşdirməyi bacarmalısan. Dünyanın var-dövləti, vəzifə hərİslİyi, eys-İşrət zövqü və s. heç vaxt səni aldatmasın. Bu cür hallardan uzaq olmağın yeganə bir yolu var. Oda nəfsi cilovlamağı bacarmaq və iradə möhkəmliyi. Bu iki keyfiyyəti özündə tərbiyə edə bilsən, hər yerdə hər zaman hörmət və izzət sahibi olarsan.

Bir həqiqəti başa düşmək lazımdır ki, dünyanın bütün var-dövləti sənin olsa belə, öləndə özünə heç bir şey apara bilmirsən. Mübariz olmaq lazımdır. Normal yaşayışın varsa, dünya varı üçün ömrü məhv etməyə dəyməz. Qılınc gücünə minlərlə, milyonlarla insanın qanı hesabına İsgəndərin, Çingiz xanın, Teymurləngin, Şah İsmayılın və b. qurduqları imperiyaların bu gün tarixin səhifələrində ancaq adları xatırlanmaqdadır. Bəli, dünyanın varı-dövləti bu dünyada da qalmalıdır. Yoxsa, hər gələcək öləndə özü ilə bir şey aparsa, onda dünya nə günə qalar? İnsan bir məsələni başa düşməlidir, yaşayış uğurunda mübarizəsi zamanı əldə etdiyi bütün maddi nemətlər heç də özü üçün yox, sonra gələcək nəsil üçündür. Yaradan təbiəti və cəmiyyəti elə nizamlayıb ki, onun pozulmaz qanunlarında kiçicik bir dəyişiklik aparmaq belə insan qüvvəsindən xaricdir.

Onda sual oluna bilər ki, yaşamaq uğrunda bu qədər çalışıb-vuruşmaqda insanın qazancı nədir? Sualın cavabı çox sadədir. İnsan dünyasını dəyişəndə təbiətdən qopartdığı təbiətdə qoyduğu kimi, qazandığı əməlləri də cəmiyyətdə qoyub gedir. Və həmin əməlləri ilə xatırlandıqca insan yad edilir. Yaşamaq uğrunda mübarizənin sonunda cəmiyyətdə qoyub getdiyiniz əməllərlə xatırlanmaq yaşadığınız illərin qazancıdır.

Oğul, çalış Tanrının sənə verdiyi ömrü elə yaşa ki, özündən sonra qoyub getdiyiniz əməllərindən övladların və qohum-əqrəban faydalana bilsin. Səni tanıyanlar isə həmişə səni xoş xatirə ilə ana bilsinlər.

Bu deyilənləri edə bilsən, demək vətəninə və yaşadığınız cəmiyyətə layiqli bir insan olmusan. Və olmaq da lazımdı.

II Fəsil

ATA – ANAYA HÖRMƏT HAQQINDA

Oğul, övlad böyüyəndə ata-anasına hörmət etməsi vacib şərtlərdən biridir. Heç vaxt fikirləşmə ki, ata-ana öz şəhvtələrini söndürmək üçün dünyaya övlad gətiriblər. Övladın dünyaya gəlməsində valideyn yaradana yaranan arasında bir vasitə rolunu oynayır. Heç kim nə qədər yaşayacağını bilmir. Həyat o qədər şirindi ki, insan heç vaxt ölmək fikrini özünə yaxın buraxmır. Ağıllı adam fikirləşməlidir ki, ölüm həmişə onunla yanaşı addımlayır. Bir şey ki, labüddür və ondan qaçmaq mümkün deyil, deməli ondan qorxmağa da dəyməz. Qocalıb ölmək özü də bir xoşbəxtlikdi. Amma belə bir xoşbəxt ölüm hamıya qismət olmur. Təcrübəmə əsaslanaraq deyə bilərəm ki, qisas qiyamətə qalmır, hər kəs öz əməlinə görə cavab verir və birdə hər kəsin borcu özünə qayıdır. Necə ki, valideyn övladı dünyaya gətirəndən sonra onu böyütmək üçün min cür əzab-əziyyətə qatlaşır, övladda böyüyəndən sonra qocalmış ata-anasının əziyyətini çəkməklə öz borcunu ödəmiş olur. Heç vaxt ürəyindən keçirmə ki, valideynim tez ölsün.

Ola bilər ki, valideynin yataq xəstəsi olsun. Xəstəyə qulluq etmək nə qədər çətin olsa belə, həmin əziyyəti çəkmək sənin övladlıq borcundur. Əgər valideynin yataq xəstəsidirsə, ona qulluq etməyi arvadına məcbur etmə. Arvadın qohumun olsa belə. Əgər sən öz ata-anana canın yanmırsa, yad qızının-qohumun olsa belə -

canı necə yana bilər?

Həyatda qəribəliklər çoxdur. Qəribəliklər çox vaxtı adamları çaşqınlığa doğru aparır. Belə qəribəliklərin yaratdığı illüziyalar səni çaşdırmasın. Nədənsə valideyn qayğısı görməyən övladlar sonda valideynlərinə qarşı daha çox diqqətçil və qayğıkeş olurlar. Bu, dediyim qəribəliklərdən biridir. Həyatda baş verən bu cür tərs mütənəsibliyin sirri hələ də mənə məlum deyil.

Oğul, ananıza daha çox hörmətlə yanaşın. Ananın əziyyəti ata ilə müqayisədə daha çoxdu. Ananızın sizə və nəvələrinə qarşı olan istəyini çox az analarla müqayisə etmək olar. Qayınana kimi də çox az təsadüf olunan qayınanalardandı. Mənim bu yazdıqlarımın dəyərini gəlinlər qaynana olanda daha yaxşı biləcəklər.

Ümumiyyətlə, valideynə hörmət milli mentalitetin əsas özəlliklərindən biridir. İnsanın yaşadığı cəmiyyətdə onun nüfuzunun artmasının birinci və ən ümdə səbəblərindən biri də öz valideyninə qarşı olan hörməti ilə ölçülür. Vaxt, zaman gələcək, özün də valideyn olacaq və qocalacaqsan. Onda mən dediklərimi daha yaxşı başa düşəcəksən.

RƏVAYƏT: Belə nəql edirlər ki, bir oğlanın atası çox qocalıbmış. Gəlin hər dəfə qayınatasının qarşısına çay-çörək qoyanda ürəyində deyərmiş: “Ölüb rədd olmur ki, canım qurtara”. Günlər bir-birini əvəz etdikcə gəlin səbr edir ki, bəlkə kişi öldü. Lakin getdikcə kişidə ölümdən əsər-ələmət olmadığını görəndə gəlin günlərin bir günü üzünü ərinə tutaraq deyir:

- Atan tamam qocalıb əldən düşübdü. Sən səhər gedirsən işə, axşam gəlirsən. Mən bütün günümü ona qulluq etməklə keçirirəm. Ev işlərim isə tökülüb qalır. Hətta çox vaxtı gördüyün kimi sənədə vaxtılı-vaxtında

yemək hazırlaya bilmirəm. Bunun bizə heç bir xeyri yoxdur, ziyandan başqa.

- Yaxşı, nə demək istəyirsən? Əri arvadından soruşur.

- Heç bir şey. Gör neyləyə bilirsən? Arvad cavab verir.

- Neyləyim? Allah-təla özü nə vaxt məsləhət bilsə, onda da canını alacaq. Mənlik burda nə iş var ki?

- Görmürsən atanda ölümdən nişanə görsənmir.

- Neyləyim, atamı özüm öldürüm? Oğlan acıqlı-acıqlı arvadına cavab verir.

Ərinin əsəbiləşməyindən “qorxan” gəlin: “Yox, demirəm ki, atanı öldür. Apar meşənin bir yerinə qoy, günahı da qurd-quşun üstündə qalsın” - deyir.

Əvvəlcə ər arvadının fikri ilə razılaşmır. Tədricən arvad ərini öz fikrinin əsarəti altına salaraq onu razılığa gətirə bilir. Nəhayət, günlərin bir günü oğlan qapıda oturub bir səbət hörməyə başlayır. Balaca oğlu da yanında əyləşib maraqla atasının səbət hörməyinə tamaşa edir. Səbəti hörüb tamamlayan oğlan bir neçə günlük azuqə və su götürərək atasını da səbətə qoyub şəllənir və meşəyə doğru yollanır. Meşənin içərisində bir ağacın dibində səbəti yerə qoyan oğlan deyir: “Ata, sən gözlə, su başına çıxıb qayıdıram.” - deyərək geri qayıdır. Oğlan qapıya çatanda görür ki, oğlu səbət hörür. Bunu görən ata oğlundan soruşur:

- Oğlum, nə iş görürsən?

- Səbət hörürəm, ata.

- Səbət nəyinə lazımdır, oğul?

- Ata, bəs sən qocalanda səni meşəyə necə aparacağam?

Səhvini başa düşən oğlan tez meşəyə qayıdır və

Fazil SƏNAN

atasını götürüb evə gətirir.

Rəvayət olmasına baxmayaraq həyat hadisələri ilə səsleşən tərbiyəvi məsələdi. Bu cür misalların sayını çoxaldıb vaxt almaq istəmirəm.

Mən demədiklərimi və deyə bilmədiklərimi həyat özü deyəcəkdir.

III Fəsil

ELM ÖYRƏNMƏK VƏ TƏHSİL ALMAQ HAQQINDA

Oğul, dünyada qəribəliklər çoxdu. İnsan yaşadığı ömür yolunda bir çox qəribəliklərlə qarşılaşa bilər, ya da möcüzəyə bənzər qəribəliklər barədə eşidir. Məsələn, vulkan püskürməsi, zəlzələnin baş verməsi, torpaq sürüşməsi, sel basma və s. kimi təbiət hadisələri, təyyarə, avtomobil, qatar qəzaları, suda gəminin batması, gözlənilmədən (qəflətən) müharibənin başlaması və s. kimi cəmiyyət hadisələri dünyanın qəribəlikləridir.

Bu cür qəribəliklər zamanı var-dövlətinin, sərvətinin hesabını bilməyən insan hər şeyini bir anda itirərək bir qarın çörəyə möhtac ola bilər. Yaranmış bu cür vəziyyətdə elm və yaxşı peşə-sənət insanın köməyinə çatır. Yeganə var-dövlət və sərvət elmdir ki, onu heç kim nə adamın əlindən ala bilər, nədə oğurlaya bilər.

Elmin bünövrəsi uşaq vaxtından-orta məktəb illərində qoyulur. Nahaq yerə demirlər ki, gənclikdə öyrənmənin elm daş üzərində yazılan yazıya bənzəyir, yəni pozulmur, qocalıqda öyrənilən elm isə su üzərində yazılmış yazıya oxşayır-tez yaddan çıxır. Demək, elm öyrənməyin əzabına gənclikdən başlamaq lazımdır ki, yaşlaşanda onun bəhrəsini görə biləsən.

Övladlarınızın yaxşı təhsil alması üçün hər əzab-əziyyətə qatlaşın. Çalışın övladlarınız dünyada geniş yayılmış bir-neçə dil öyrənsin. Xarici dil bilmək mükəmməl elmi biliklərə yiyələnməyin ən yaxşı yoludur.

Gənclikdə elmlə, nüfuzlu müdrik adamlarla oturmaq-urmağa üstünlük verin. Müdriklər məclisində danışmaqdan çox dinləməyə çalışın. Qocalanda isə savadlı, ağıllı, elmlə, tərbiyəli və nüfuzlu gənclərlə daha çox ünsiyyətdə olmaq yeniliklər, xüsusən elmi yeniliklər haqqında məlumatlanmağına kömək edər.

Nə işlə məşğul olursan ol, elmlə olmaq gördüyün işin məqsədini, məzmununu və əhəmiyyətini dərk etməyə kömək edir. Savadlı adamla savadsız adamın fərqi çox böyükdür. Elm insanın yaşadığı cəmiyyətdə hörmət və nüfuzunu yüksəldir. Düzdür, bu gün texnologiyanın inkişafı ilə əlaqədar olaraq kitab oxumağa maraq azalıb. Bir məsələni yaddan çıxartmaq olmaz ki, bu günkü kosmosun, internetin və s. inkişafı bəşəriyyətin min illərlə miras qoyub getdiyi kitabların əsasında yaranıbdı. Bütün elmlərin açarı ancaq və ancaq kitablardadır. Fikrimcə kitab çapının meydana gəlməsi bəşəriyyətin ən böyük və əvəzolunmaz ixtirasıdır.

Uşaqlarınıza kitabı sevməyi və oxumağı öyrədin.

Oğul, bütün sənət və peşələr gözəldir. Adam yiyələndiyi peşəni ürəkdən sevəndə onun yolunda çəkdiyi əziyyət zövq mənbəyinə çevrilir.

Elmə gedən yol çox uzaqdı. Elm gec məhsul verir. İnsan yaşamaq üçün hər cür əzab-əziyyətə qatlaşır. Həmin əzab-əziyyətin son akkordu pul qazanmaqla səsələnir. Pul qazanmaq üçün bəziləri elm dalınca gedir, bəziləri isə başqa yol tutur. Elmlə olub pul qazanmaq rahat ömür sürmək deməkdir.

Fikrimcə peşə seçəndə həkimliyə daha çox üstünlük vermək lazımdır. Sonra isə mühəndislik peşəsinə. Bu peşələrə üstünlük verməyimin səbəbi onunla bağlıdır ki, bu peşələrlə istənilən xarici dövlətdə, müharibə za-

manı əsirlikdə və həbsxanada (uzaq olsun) başqalarına köməyin dəydiyi üçün salamat yaşaya bilərsiniz. Bunlarla bağlı çox misallar çəkə bilərsiniz. Vaxt almaq istəmirəm. Mən sənə - necə deyərlər - bir ip ucu verirəm. Axı sən XXI əsrin adamısan.

Oğul, yaxşı elmin olsa, ağılla qazanc yolunu da tapa bilərsiniz. Həyatda təsadüfi hadisələr çoxdur.

Belə ki, elmi, ağıl olmayanın birisi də çox pul qazana bilər, amma həmin pulu axıra kimi əldə saxlaya bilməz. Çünki ağıl olmayanın var-dövlət sahibi olması ancaq əyri yollarla mümkündür. Çirkli yollarla qazanılmış pullar sonda insana fəlakət gətirir.

Oğul, həyatda var-dövlətinlə, sərvətinlə yox, ancaq elminlə oyun, elminlə fəxr et. Elmli adama həmişə hörmət et və ona hörmətlə yanaş.

IV Fəsil

AİLƏ QURMAQ HAQQINDA

Oğul, müəyyən yaş həddinə çatandan sonra insan həyatında vacib məsələlərdən biri də evlənmək, ailə qurmaqdır. Evlənmək insan həyatında ən sevincli, yaddan çıxmayan və unudulmaz bir hadisədir.

Evlənmək, ömür-gün yoldaşı seçmək, olduqca çətin və məsuliyyətli bir işdir. Çoxları evlənməyə barmaq-arası baxsa da, bu zaman buraxılan səhv istər-istəməz insanın mənəvi dünyasında sağalmaz bir yaraya çevrilir. Ona görə də bu məsələdə səhvə yol verməmək lazımdır. Müdriklər nahaq yerə demirlər ki, yüz ölç, bir biç. Və müdriklər belə bir sözdə deyiblər: *“Məsləhətli don gen olar.”*

Oğlanlar evlənənə kimi aşağıdakı mərhələləri keçməlidir. Orta məktəb təhsilini tamamlamalı, hərbi xidmət borcunu ödəməli, oxumağa marağı varsa, ali təhsil almalı, oxumağa marağı yoxdursa, bir sənət – peşə öyrənməlidir. Ayrı yaşamaq arzusundadırsa, ev tikməli və yaxud ev alandan sonra evlənməlidir. Bəzi oğlanlar bu mərhələləri keçib sonra ailə həyatı qururlar. Bu mərhələləri keçib evlənənlərin ailə həyatları daha rahat olur. Bəziləri isə evlənmək məsələsini daha tez həyata keçirirlər.

Evlənmək istəyən oğlan bilməlidir ki, arvadı saxlamaq üçün ilk növbədə pul və ev lazımdır. Pul qazanmaq üçün isə hansısa bir peşənin sahibi olmalısan. Ola bilər ki, evin olmadan evlənmək fikrinə düşdün. Onda

bilməlisən ki, müəyyən müddətə valideynlərinlə birgə yaşamalısən. Təzə gəlinin bir neçə il qayınana-qayınata yanında yaşaması daha məqsədemüvafiqdir. Bu zaman gəlin bilmədiklərini öyrənməklə bərabər, birgəyaşayış qaydalarına da uyğunlaşır. Daha doğrusu, təzə gəlin ailə və həyat məktəbi keçir. Ayrı gətirilmiş gəlini sonra birgəyaşayış qaydalarına uyğunlaşdırmaq problemə çevrilir. Sərbəstliyə öyrənmiş gəlini “çərçivə”yə salmaq çətinidir.

Oğul, ailə quranda məhəbbət əsas şərt kimi götürülür. Düzdür, ailə quran cütlüyün arasında məhəbbət olarsa, onda ailə daha möhkəm olar. Belə ailələr çox az hallarda dağılır. Məhəbbət oduna düşməmiş müəyyən şərtlər var ki, onları hökmən nəzərə almaq lazımdır. Cavanlıq yaşın elə bir dövrünə düşür ki, sevmək və sevilmək hissi önə keçir, daha başqa şərtlər haqqında fikirləşməyi adam belə ağına gətirmir.

Onun üçün deyirlər ki, məhəbbətin gözü kor olur. Amma məhəbbətin həmin kor gözü müəyyən müddətdən sonra açılır və görürsən ki, hisslərin əsiri olmaqla bərabər, bir çox səhvlərə yol verməsən.

Artıq zaman keçib, buraxılmış səhvləri isə düzəltmək mümkün deyil. Ona görə də sevəndə hisslərlə yox, ağılla sevmək lazımdır. Ağılla sevənlər isə uduzmurlar.

Öncə ailə qurmaq istədiyin qızın ailəsini ətraflı öyrənmək lazımdır. Xüsusən, qız atası yaşadığı cəmiyyətdə az-çox nüfuz sahibi olsun. Qız anası namuslu, ailəcanlı, təmizkar, yığımcıl və evdarlıq işlərini yaxşı bilən qadın olmalıdı. Yadda saxla ki, qız anasından nə görübsə, onu da götürübdü. Sınaqdan çıxmış el sözü var: “*Anasına bax, qızını al*” və birdə “*Anası çıxan ağacı, balası budaq-budaq gəzər*” və s. Həyasız, oğru

və namussuz qadının qızından ötəri öləsi olsan, yenə yaxın getmə. Çünki bu kimi xarakterik xüsusiyyətlər gec-tez həmin qadının qızında da özünü göstərəcəkdir. Elm irsiyyəti inkar etmir.

Əgər qızın anası əri və ərinin qohum-əqrəbası ilə mehribandırsa, bil ki qızı da elə olacaqdır.

Ailə qurmaq istədiyən qızın ailəsi ziyalı, dolanışq vəziyyəti ortabab – öz ailənin dolanışq vəziyyətinə uyğun, valideynləri qızlarını çox istəyirlərsə (*bunu qızın geyimindən də hiss etmək olar*), qız ali təhsilli, boylubuxunlu, gözəl, həyalı, namusludursa, ən əsası qız səni sevir və sənə qarşı istəyi varsa, belə qızı əldən buraxmaq olmaz.

Qızın savadlı olması gələcəkdə övladlarımızın tərbiyəli, yaxşı oxuması, sağlam və dünyagörüşlü böyüməsində əsas şərtlərdəndir.

Qızın ziyalı, imkanlı və övladını çox istəyən ailədən olması dar gündə qızının xatirəsi üçün sənə kömək olması deməkdir.

Qızın səni sevməsi sənə sədaqətli olmaqla bərabər, namusunu qoruması deməkdir.

Qız anasının namuslu olması sənin uşaqlarının gələcəkdə başucalığı deməkdir.

Qızın boylu-buxunlu, gözəl və həyalı olması sənə məşuqə axtarmağına bir çəpərdir, və s.

Əgər gələcəkdə arvadının qohum-əqrəbasının xeyir-şərində iştirak etmək üçün əziyyət çəkmək və əlavə xərcə düşmək istəmirsənsə, uzaqdan evlənməyə maraqlı olma.

Başqa millətdən olan qızla ailə qurmaq fikrindən uzaq olmağa çalış. Uşaq həmişə ana tərəfə daha çox meylli olur. Bu həm ana südü ilə, digər tərəfdən də ana

tərbiyəsi ilə bağlıdır. Başqa millətdən evlənənlərin axırı yaxşı olmur. Hər millətin öz adət-ənənəsi var.

Evlənəndən sonra, demək olar ki, kişilərin əksəriyyəti həyat yoldaşını qısqanır. Fikrimcə bu onunla bağlıdır ki, kişi elə bilir ki, (xüsusən də cavanlar) dünyada onun arvadından gözəli yoxdur. Hamının gözü onun arvadındadır, hamı onun arvadına baxır. Bu cür yersiz qısqanclığın axırı ailənin dağılmasına gətirib çıxarır. Qısqanclıqla arvad saxlamaq kişinin daxilən çürüməsi deməkdir. Yadda saxlamaq lazımdır ki, əgər arvad ərinə xəyanət etmək fikrindədirsə, hökmən edəcəkdir. Qadının kələyindən heç Allah da baş açma bilməz. Qısqanmaqla, qorumaqla arvad saxlamaq olmaz. Arvad kişilərlə müqayisədə çox böyük qüvvədir.

Müdriklərdən birinin belə bir sözü var: *“Dövləti qadınlar idarə edir, amma tarixə kişilərin adı düşür”*.

Evlənəndə qızın səndən beş-altı yaş kiçik və yaxud özünə yaşlı olmasına daha çox üstünlük ver.

Yetkinlik yaşına çatmayan, səndən yaşda çox kiçik olan (səndən böyük qəti olmaz) və bir də dul qadınla ailə qurmaq məsləhət deyil.

Arvadınla istəklilə dolan. İmkanın daxilində arvadına qarşı xəsislik etmə, onu yaxşı saxla. Heç vaxt ailənlə həyə pərdəsini götürməyə çalışma. Tez-tez arvadına “səni sevirəm”, “səndən ötəri ölürəm” və s. sözləri demə. Bu kişinin qadın qarşısında çox xırdalanması və yüngüllüyü deməkdir. Qorxu ilə bərabər, ailəndə sənə qarşı hörmət və məhəbbət olsa, bu çox gözəldi.

Evlənəndə bir məsələni xüsusi vurğulamağa ehtiyac var. O da ata-ana məsləhətinə qulaq asmaq və onların dediklərinə az-çox əməl etməkdir. Bilirsən, bu fikri nə üçün axıra saxlamışam? Çünki eşq-məhəbbət elə bir

Fazil SƏNAN

bələdir ki, həmin məqamda adamın gözü “kor” olur, gözünə heç kim və heç nə görsənmir. Qaldı ki, ata-ana məsləhəti ola.

Oğul, bir məsələnin dəqiqliyinə heç vaxt şübhə ilə yanaşma. O məsələ budur:

- Bütün ata-analar ömürləri boyu uşaqları üçün əzab-əziyyət çəkirlər və ən böyük arzuları da övladlarını həyatda xoşbəxt görməkdir. Valideynin hər sahədə olduğu kimi, evlənmək barədə də həyat təcrübəsi var və hər-halda bu sahədə də verdiyi məsləhət sənə xeyrinə olar.

Ailə qurmaq barədə mən öz mülahizələrimi qısa şəkildə bildirdim, Yaradanın isə yazdığı qismət var. Allah qismətini versin!

V Fəsil

ÖVLAD TƏRBIYƏSİ HAQQINDA

Övlad tərbiyəsi valideyn üçün ən məsuliyyətli işdir. Uşaq anadan olan gündən tərbiyə olmalıdır.

Böyük fransız pedaqoqu Jan Jak Russonun bir dostu ona yazır ki, övladımız beş gündür anadan olubdur. Onu necə tərbiyə etsək daha yaxşı olar?

Jan Jak Russo cavab verir ki, “Əziz dost, çox təəssüf ki, uşağın tərbiyəsində beş gün gecikmişiniz”.

Məncə, alimin fikrini xırdalamağa ehtiyac yoxdur. Düzgün tərbiyə valideynin və cəmiyyətin xoşbəxt gələcəyi deməkdir. Tərbiyədə vahidlik prinsipi önə çəkilməlidir. Uşağın tərbiyəsində ata bir cür, ana isə başqa formada yanaşarsa, heç vaxt istənilən nəticəni əldə etmək olmaz. Uşaqların tərbiyəsində vahidlik prinsipinin pozulmasında nənə və babalar daha çox günahkardılar. Buda nənə və babaların nəvələrə qarşı olan istəklərindən irəli gəlir. Nəvə çox şirin olur. Olmayanlara da qismət olsun.

Uşaq məktəb yaşına çatana kimi üzünə oxuyub-yazmağı, yüz dairəsində saymağı, on-iyirmi dairəsində isə toplama və çıxmanı bacarmalıdır. Uşağın məktəbə hazırlanmasında ananın savadlı olması böyük rol oynayır. Çünki uşağın yanında ana daha çox olur. Bu cür məsələni nəzərdə tutaraq, məsləhət görürəm ki, ailə quranda çalışıb savadlı qadınla ailə quramağa üstünlük vermək daha önəmlidir.

Məktəb yaşına çatanda uşaqı yaxşı təhsil verən məktəbdə, savadlı və təcrübəli müəllimin yanına qoymaq lazımdır. Evdə, məktəbdə uşağa güclü nəzarət etməklə bərabər, həm təliminə, həm də tərbiyəsinə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Tərbiyədə ictimai mühitin və yoldaşların təsiri çox böyükdür.

Uşağa hörmətlə yanaşmaqla bərabər, tərbiyədə və oxumaqda güzəştə getmək olmaz. Yeri gəlmişkən bir məsələni qeyd edirəm. Pedaqoji elm fiziki cəzanın əleyhinədi. Mən isə fiziki cəzanın tərəfdarıyam. Yəqin, bu fikri oxuyanlar istər-istəməz düşünəcəklər ki, ömrünü pedaqoji sahədə keçirən adamın bu cür fikri haradan və nədən qaynaqlanır?

Ömrümü gənc nəslin tərbiyəsinə həsr etdiyimə və həyat təcrübəmə əsaslanıb deyirəm ki, tərbiyədə qorxu əsas şərt idi. Nə üçün təhsilin adını vurğulamadım? Nahaq yerə demirlər ki, alim olmaq asandır, adam olmaq isə çətin. Hökm deyil ki, hamı ali təhsilli olsun. Amma ailə və cəmiyyət üçün yararlı insan olmaq və yetişdirmək hamının borcudur. Elin həyat sınağından çıxmış bir sözü var: *“Qızını döyməyən, sonra dizini döyər”*. Mənsə bu fikrə əlavə edirəm: *“Oğlunu döyməyən isə başına döyər”*. Fikirləri geniş təhlil etməyə ehtiyac yoxdur.

Kiçik yaşlarından uşağın istedad, qabiliyyət və həvəsini nəzərə alaraq musiqi, rəssamlıq, idman və s. sahələrindən biri ilə məşğul olmağına şərait yarat. Uşağın əlavə dil öyrənməsinə daha çox üstünlük ver.

Tərbiyədə zəhmətin, əməyin əvəzi yoxdur. Bütün cinayətlərin çoxu bekarçılıqdan baş verir. Kiçik yaşlarından qız uşağına evdarlıq işlərini öyrətmək lazımdır. Qız uşağının tərbiyəsində və evdar olmasında ana daha çox məsuliyyət daşıyır. Oğlan uşağını isə fiziki iş

alışdırmaq lazımdır. Valideyn bilməlidir ki, bu gün onun gözündə uşaq kimi görünən qızı bir neçə ildən sonra başqasının evində gəlin olacaq, oğlu isə evlənəcək və ailə başçısı kimi üzərinə böyük bir məsuliyyət götürəcəkdir. Gəncliyi zəhmətdə bərkiyən adam həyatda hər bir çətinliyə dözümlü olmaqla bərabər, öz ömrünün qədrini də bilir.

Uşağa kiçik yaşlarından ailədə və ictimai yerlərdə davranış qaydalarını (qonaq qarşılamaq, məclisdə, qonaq gedilən yerdə oturub-durmaq və s.) öyrətmək lazımdır.

Uşağın qorxulu yaş dövrü 13-18 yaşdır. Bu yaş dövründə uşağa güclü nəzarət etmək üçün valideyn iki göz və iki qulaq da “əlavə” almalıdır. Bu yaş dövründə uşağı zərərli vərdişlərdən və pis uşaqlardan qorumaq lazımdır. Çünki bu yaşda uşaqlar daha tez təsir altında düşürlər. Bu yaşda uşaqlarda xəyalpərvərlik, özünəqapılmaq, tək qalmaq və s. kimi psixoloji hallar daha çox özünü göstərir. Uşaqlar zərərli vərdişlərə və pis yollara bu yaş dövründə asanlıqla cəlb edilir.

Övlad nəslin davamçısı və valideynin fəxridir. Övladın tərbiyəli böyüməsi valideynin rahat yaşaması deməkdir. Tərbiyəsiz övlad isə valideynin sağalmaz yarası və vaxtsız məhv olmasıdır. Övladınızı heç vaxt ələbaxımlı öyrətməyin. Uşaqlarınıza yaxşı təhsil vermək üçün valideyn kimi həmişə hər bir çətinliyə qatlaşmağa hazır olun.

QIZ uşaqlarını hökmən oxudun. Həyatı bilmək olmur. Bəlkə qızın ailə taleyi gətirmədi. Onda qızın aldığı təhsil uşaqlarını saxlamaq üçün köməyinə çatır. QIZ uşağının oxuması belə yaman gün üçün (*Allah heç bir qıza yaman gün göstərməsin*) lazımdır.

Çalış övladını tədricən gələcək həyata hazırlamağı bacarasan. Övlad başa düşməlidir ki, ata-ana hər an həyatdan köçə bilər. Onda övlad qarşılaşdığı çətinliklərlə necə mübarizə aparmalıdır. Ağıllı övlad ata-anası sağ ikən özünə bir gün ağlamalıdır. Valideyn Allahın övlada göndərdiyi arxa və köməkdir.

Həyatı dərk edən oğul-qız Yaradanın göndərdiyi həmin köməkdən vaxtında istifadə etməyi bacarıb, özünə bir gün-güzəran düzəldə bilər, ağılsız övlad isə elə bilir ki, ata-anası hələ uzun illər yaşayacaqdır. Bir də onda ayılır ki, ata-ana dünyadan köçübdü və artıq hər şey gecdi – uduzubdu. Mən bunları ona görə söylədim ki, sən həyatda uduzmayasan.

VI Fəsil

OĞUL EVLƏNDİRMƏK VƏ QIZ KÖÇÜRTMƏK HAQQINDA

Oğul, ailə qurandan sonra, təbii ki, övladların dünyaya gələcəkdi. Zaman elə sürətlə keçir ki, birdə onda ayılırsan ki, oğlun qız istəyir, qızına isə elçi gəlir.

Yeni ailə quran gənclərin dirçəlməsi üçün cütlüklərə valideynlərinin köməyi hökmən lazımdır. Yadda saxla ki, oğluna kasıb ailədən qız almaqla və qızını kasıb ailənin oğluna verməklə, cütlüklərin gələcək iqtisadi çətinliklərini öz üzərinə götürürsən. Bu haqda danışdığımıza görə, təkrara yol verməmək üçün bəzi məsələlərin üzərində dayanmağı lazım bildim. Evlənmək məsələsində oğlunun fikrinə hörmətlə yanaşmaqla bərabər, valideyn kimi gələcək qudanı və gəlinini hərtərəfli, xüsusən, əxlaqi baxımdan öyrənməyə çalış. Şərəfli ailə ilə qohum olmağa daha çox üstünlük ver.

İmkanın olsa, oğlunu evləndirməmişdən oğlun üçün ev tik və yaxud al. Amma gəlini öz evinə gətir. İki-üç il gəlin sizinlə birgə qalmağı daha yaxşıdır. Gəlin ailəyə isnişər və bilmədiklərini öyrənər. Gəlinini öz qızın bil. Heç vaxt gəlinin yanında arvadın və oğlunla sözləşmə. Həm özün, həm də oğlun gəlinin nəzərində hörmətdən düşərsiniz. Gəlin və qız olan evə yad adamı qonaq gətirmə marağında olma. Gəlin yaxşı günü qayınana və qayınata yanında olanda görür. Ayrılandan sonra onsuz da çox çətinliklərlə qarşılaşmalı olacaq. Bu təbii qanundu. Nə arvadın, nə də özün gəlinin qeybətini

qırmağa vərmiş etməyin. Heç kəs yaxşısını gətirib sizə verən deyil. Elə ki, vaxt – vədə çatdı, oğlunu ayırmalı olanda, heç vaxt kirayə evə ayırma. Kirayədə yaşayan oğul və gəlin heç bir zaman səni bağışlamayacaq. Kiçik bir dam qarala və ora ayır. Oğlun və gəlinin bilsin ki, öz evləri var. Oğlunu ayıranda oğlun üçün çarpayı və bir dəst yorğan-döşək verməlisən. Ayır nə verə bilsən, başının ucalığıdır. Oğluna və gəlininə hörmət et ki, sonra hörmət görəsən.

QIZ əRƏ vermək daha məsuliyyətli işdir. Gəlin pis olarsa, son məqamda boşayıb canını qurtararsan. Kürəkən pis olsa, qızın boşanıb bir-neçə uşaqla üstünə qayıdacaq. Ona görə də kürəkən seçəndə çox diqqətli və götür-qoy etmək lazımdır. Qızın hökmən oxuması və ya bir peşə öyrənməsi məsləhətdi. Çətinliklə qarşılaşanda uşaqlarını saxlaya bilsin. Ali məktəbdə oxuyan və peşə öyrənən qızı heç vaxt təhsilini yarımçıq qoyub əRƏ verməyə maraqlı olma.

Kürəkənin yarlı-yaraşılıq və ailə dolandırmaq üçün bir peşənin sahibi olması hökmən vacibdi. Oğlanın valideynlərinin var-dövlətinə və vəzifəsinə tamah edib qız əRƏ vermə. Əsas oğlanın özüdür ki, gələcəkdə sənin qızını saxlamaq imkanı varmı? Zərərli vərmişə aludə olan və yüngül əxlaqlı olan oğlanlardan uzaq olmaq lazımdır. Varlı və vəzifəli adamların oğlanları zərərli vərmişlərə daha çox meyilli olurlar. Çünki onlar əziyyətin nə olduğunu bilmirlər. Anası, bacısı həyasız və yüngül əxlaqlı olan oğlana qız əRƏ vermək riskə getmək deməkdir.

QIZ köçürəndə imkanın daxilində yaxşı cehiz ver ki, qızının getdiyi ailədə gözü kölgəli olmasın. Həmişə bayramlarda, ad günündə əli dolu payla qızını yoxlama-

ğa get. Bu cür hərəkət etməklə qızının düşdüyü ailədə başını uca etməklə bərabər, hörmətini artırarsan. Qudanla həmişə hörmətli olmağa çalış. Qızın ər evində oturub arvad olması qızın ata-anasından çox asılıdır. Belə ki, valideyn qızının ayağı altına “daş” qoyarsa, onda ailədə olan hər xırda söz-söhbətdə qız ata evinə küsülü getməyə maraqlı olacaqdır. Küsülü getməyi vərdiş eləyən qız, ər evinə isnişib arvad ola bilməz.

Heç vaxt qızını var-dövlətinə, vəzifəsinə görə kifir, arvad boşamış və yaşca böyük (*uzağı oğlan qızdan 5 yaş böyük ola bilər*) oğlana ərə vermə. Elələri ilə ailə qurmaq bu dünyada cəhənnəmi yaşamaq deməkdir.

Qız ərə verəndə onun da rəyini nəzərə almaq lazımdır. Çox vaxtı məhəbbət gözü kor edir. Ayılanda isə özünü uçuruma yuvarlanmış görürsən. Yuxarıda sadaladıqlarımla bərabər, qızla oğlan bir-birlərini sevsələr bu daha gözəl olar.

Uzaq məsafədə yaşayanla qohum olmaq marağında olma. İmkan daxilində, məsləhət olarsa, oğluna qohumdan qız al və qızını da qohuma ərə ver. Həyatda çox vaxtı “Yad qızı” məsələsi özünü göstərir.

Bir məsələ də var ki, qismətdən qaçmaq mümkün deyil. Allah yazanda yaxşı qismət yazsın. AMİN!!

VII Fəsil

VAR-DÖVLƏT TOPLAMAQ və XEYİRXAHLIQ HAQQINDA

Oğul, insanın gözü acdır, tamahı da iti. Nədənə bütün dünyanın var-dövləti bir adamın olsa, yenə gözü doymur. Ona görə də gözü dünya malından doymayan insanın öləndə gözünə torpaq tökürlər ki, gözü dünya malından doysun. Maraqlıdır ki, gözü dünya malından doymayan insan öləndə özü ilə heç bir şey apara bilmir. Yığıdığı var-dövlətin hamısı bu dünyada qalır. Bir şeyi ki, insan özü ilə apara bilmirsə, ölümün qarşısını almağa gücü çatmırsa, onun üçün bu qədər əzab-əziyyət çəkməyə və qorxu keçirməyə dəyərmə?

Yaxşı yaşamaq üçün artıqlaması ilə yox, yetərincə var-dövlət yaxşıdır və olmalıdır. Əgər istəyirsən ki, rahat və sakit yaşayasan, o zaman özündən yuxarılara yox, özündən aşağılara bax və şükür et.

Halal zəhmətlə qazanılan var-dövlətin qədiri bilinir və insanı yolundan azmağa imkan vermir. Çünki həmin pul alın təri və əl qabarı ilə qazanıldığı üçün lazımsız yerlərə, zərərli vərdişlərə xərcləməyə adamın heyfi gəlir. Bu mövzuda misallar çəkməyə ehtiyac duymadım. Həyatda özün çox görüb-əşidəcəksən.

Var-dövlət toplamağın yolları çoxdur. Yetərindən artıq olan var-dövləti vəzifədə işləyib haqsızdan rüşvət alıb haqlının haqqını tapdalamaqla toplamaq olar. Bundan başqa şər-böhtanla, oğurluqla, etibardan sui-istifadə etməklə, aldatmaqla, qumar oynamaqla, narkotik satmaqla, insan alveri ilə məşğul olmaq və s. zərərli

yollarla da var-dövlət toplamaq olar.

Bu cür yollarla qazanılan hər bir abbasının arxasında insan ahu-naləsi və göz yaşları görünür. Amma bir az gec görünür. Belə yollarla pul qazananların heç biri həmin pulu yeyə bilmir. Əvvəl-axır burnundan gəlir. Bunu görən və şahid olan insanların bir çoxu heç də ibrət dərsi götürmürlər.

Halal yolla var-dövlət toplamaq elmi ixtiralar-kəşflər, təsərrüfat və ticarətlə (biznes) mümkündür. Ticarət yolu ilə qazanılan qazanc o vaxt halal olar ki, aldığı qiymətindən iki dəfə artığına satasan. Bir şərtlə ki, alıcını çəkiddə aldatmayasan və köhnəni təzə adına satmayasan. Ticarətlə məşğul olanın gülərüz və şirindil olması əsas şərtlərdən biridir. Ticarətdə tanımadığın adama nisyə mal vermə. Tanıdığın adama da nisyə verəndə elə miqdarda ver ki, pulun batanda çox da heyifsilənməyəsən.

Əgər tale ulduzun parlasa, güzəranın yaxşılaşandan sonra istər-istəməz var-dövlət toplamaq həvəsinə düşəcəksən. Ticarətdə şəriklə işləməyə maraqlı olma. Şəriklə işləməyin axırı narazılıqla qurtarmalıdır.

Var-dövlət daşınmaz əmlak, torpaq, qızıl və bahalı daş-qaşdır. Pul var-dövlət deyil. Pul alqı-satqı vasitəsi olan bir kağızdır. Ola bilər ki, çoxlu pul toplayasan. Gecənin birində dövlət elə bir qərar verər ki, həmin pullar öz dəyərini itirər. Mən bunu görmüşəm. Banka isə etibar yoxdur.

Yadda saxla, nə qədər varlı olsan belə, heç vaxt sələmlə (faizlə) pul vermə. Sələmdən gələn qazanc it qanından murdardır. Şəriət də sələmi haram buyurur. Var-dövlətin nə qədər çox olsa, ailəni həmişə çərçivədə saxlamağa çalış. Pulun çoxluğu adamın gözünü pərdələ-

yir. Heç kəsə yuxarıdan aşağı baxma. Dövlətli adamın sadəliliyi ictimaiyyət arasında onun hörmətinin daha da artmasına səbəb olur. Allah var-dövləti ona görə sənə verib ki, qohum-əqrəbanın xeyrinə-şərinə yarayasan, xəstəyə və imkansıza əl tutasan. Amma etdiyən xeyirxah işlərinlə özünü reklam etməyə çalışma. Etdiyən xeyirxah işi heç kəsin bilməməsi şərti ilə et. Var-dövlət insanın düşmənidir. Çalış varlı olduğunu heç kim bilməsin. Varlı olduğunu neçə adam bilirsə, bil ki, bir o qədər düşmənin var.

Nə qədər varlı olsan belə, ailə-uşağa qənaətcil olmağı öyrət. Yadda saxla ki, yaxşı günün yaman olan günü də var. Ailə həmin yaman günə hazır olmağı bacarmalıdır. İran şahı Məhəmməd Rza Pəhləvinin, Livianın prezidenti Qəddafinin, İraqın prezidenti Səddam Hüseynin və bir çoxlarının faciəvi taleələrini xatırlamaq çox ibrətamizdir.

Varlandığıca əyilməyi bacar. Ətrafında olanlarla daha mehriban ol. Nahaq demirlər ki, ağac bar gətirdikcə, başını aşağı əyər. Vəzifədə işləsən elə işlə ki, vəzifədən çıxanda yaşadığın mühitdə hörmətin olsun, məclisə yolun düşəndə səni hörmətlə qarşılasınlar.

Vəzifədə işləyəni hörmətdən salan qəbuluna gələ-nə yalan vəd verməsi, işi düşən adamdan rüşvət umması və birdə, ən əsası haqsız müdafiə etməsidir. Bil ki, vəzifəsindən sui-istifadə edərək haqlının göz yaşını tökdürməyi Allah heç vaxt bağışlamır. Gec-tez hər kəs öz cəzasına çatır.

Nə qazanırsansa, halal yolla və hallıqla qazan. Halal qazanc bərəkətli olur. Vicdanı təmiz yaşa. Hələ indiyə kimi heç kim özü ilə heç nə apara bilməyibdi. Yaradan nə verirsə, ona şükür et.

VIII Fəsil

BORC ALMAQ, BORC VERMƏK VƏ KREDİT HAQQINDA

Oğul, pul borc verməyə və almağa çox da maraqlı olma. Bu məsələdən nə qədər kənarda dayanmaq istəsən, yenə mümkün deyil. Heç bir adam borc almağı xoşlamır. İnsan həyatında bəzən elə çətinliklər yaranır ki, istər-istəməz kimdənsə borc pul almalı olursan. Borc pul alanda elə miqdarda al ki, onu qaytara da biləsən. Əlac olmayıb sələmlə borc pul alası olsan, tez qaytarmağa çalış. Yoxsa sələm səni quru yurdda qoyar. Borc pul almaq adamı borc pul verənin qarşısında gözü-kölgəli edir. Hər xırda məsələdən ötəri borc pul almağa həvəskar olma. Borc pul almamaq üçün yaman günlük üçün ehtiyat pul topla və saxla. Çünki insan həyatında gözlənilmədən elə hadisələr baş verir ki, həmin vaxtda təcili pul lazım olur. Adamın əli heç yana çatmır. Onda həmin ehtiyat saxladığın pul köməyinə çatır. Fikrimcə, ən bağışlanmaz borc, ölünü dəfn etmək üçün alınan borc puldur. Bax, ehtiyat pul saxlamaq belə ağır gün üçün lazımdır. Ölü üçün alınan borc pul ömrü boyu kiminsə qarşısında borclu olmaq və nə vaxtsa “Filankəs ölüsünü mənim verdim borc pulla dəfn edibdi” deyiləcək töhməti qazanmaq deməkdir. İnsan üçün bundan ağır töhmət ola bilməz.

Oğul, pulun nə qədər çox olsa belə, borc pul verməyə maraqlı olma. Çünki borcunu nə vaxt istəsən, pis adam olacaqsan. İşdi, borc verəsi olsan, elə miqdarda

borc ver ki, alan adam həmin borcu qaytara bilsin.

Sələmlə borc vermə. Sələm haramdı. Pulun çox olsa, heç vaxt yüksək miqdarda borc pul vermə. Yüksək miqdarda borc vermək sənin varlı olduğuna sübutdur. Yüksək miqdarda alınan borcu qaytara bilməməyin sonu münaqişə və ölümlə nəticələnir.

Dost olduğun adama borc vermə. Verəsi olsan, həmin pulu özlüyündə bağışlamış ol və istəmə. İstəsən dostun üzünə deməsə də ürəyində səndən inciyəcək. Özü nə vaxt verər, verər. Verməsə, həmin borcun üstündən xətt çəksən daha yaxşı olar.

Oğul, indi bankdan kredit götürmək çox geniş yayılıbdı. Heç vaxt kredit götürmək fikrində olma.

Həyatı bilmək olmur. Bəzən adam istəməsə də kredit götürmək məcburiyyətində qalır. İşdi, götürəsi olsan, bank işçilərinin şirin və mədəni danışıqlarına aldanma. Çünki şifahi danışiq zamanı faizi aşağı deyir, sənəddə isə yüksək faiz yazırlar. Adamlar da həmin mədəni və şirin danışığa aldanıb sənədləri oxumadan imzalayır. Müştəri aldandığını çox sonralar bilir. Nə qədər cığır-bağır salsada, heç bir şey sübut edə bilmir. Çünki imzan hardadırsa, başında ordadır. Kredit götürəsi olsan sənədləri tələsmədən və diqqətlə oxu. Yadda saxla ki, nə qədər ağır vəziyyət yaranmış olsa belə, heç vaxt yaşadığın evi girov qoyma. Yaxşı, bir anlığa elə düşünək ki, yaşadığın evi girov qoydun və kredit götürüb problemini həll etdin. Sonra krediti qaytara bilməyəndə bank evini əlindən alacaqdır. Bəs onda ailə-uşağın taleyi necə olacaqdır? Bu haqda düşünmək lazımdır.

Bank işçilərinin şifahi danışıqda faizi az deyib, lakin sənəddə faizi çox göstərməsi ilə mən qarşılaşmışam.

Bankdan kredit götürəndə ödəmə çeklərini 4-5 il saxla. Krediti tam ödəyib qurtaranda banka borcun olmaması haqqında sənəd al ki, sonra başın ağrımasın. Heç vaxt bankdan kredit götürənə-yaxın qohumun olsa belə, zəmin durma. Kredit götürən krediti ödəyə bilməsə, zəmin durana ödədirlər.

Oğul, qəti şəkildə yadda saxla ki, borc pul alanda, borc pul verəndə və kredit götürəndə hansı ölkədə yaşayırsansa, həmin ölkənin milli pulu ilə borc al, borc ver və kredit götür. Heç vaxt xarici valyuta kursunun yaşadığın ölkənin milli pulundan aşağı olmasına tamah edib, aldanma. Xarici valyutanın bir gecədə kursu dəyişə bilər və müflis olarsan.

Bu mövzunun üzərində bir az çox dayandım. Səbəbi dediklərimin bir çoxu ilə qarşılaşmışam, bəzilərini isə həyatda görmüşəm. İstəmirəm ki, belə bir çətinliklərlə nə vaxtsa üz-üzə qalasan.

IX Fəsil

EV TİKMƏK, TORPAQ VƏ MAŞIN ALMAQ HAQQINDA

Oğul, rahat yaşamaq üçün insana ev lazımdır. Subay vaxtı evin olsa, daha gözəl olar. Subaylıqda evi olan oğlanın qız pərəstişkarları daha çox olur. Səbəbi odur ki, qızlar ərə gedəndə ən böyük arzularından biri qayınanasız-qayınatasız evə köçməkdir. Bu həmdə gəlinin sərbəstliyi-öz əli, öz başı deməkdir. Qız valideynlərinin də əksəriyyəti bu arzudadır. Etiraf etmək lazımdır ki, oğlanın subaylıqda aldığı və yaxud tikdiyi ev ailə quranda ailədə söz-söhbətin az olmasının təminatıdır.

Ev tikmək üçün ilk növbədə torpaq almaq lazımdır. Torpaq alanda çökək, dərə, sel tutan yerdən alma.

Çalış ev tikmək üçün alacağın torpaq sahəsi qaz kəmərinə, elektrik, su xəttinə və yola yaxın olsun.

Ev alanda və tikəndə, xüsusən kənd yerlərində bu çox vacib məsələdi və gələcəkdə kiminlə qonşu olacağını unutma. Nahaq yerə demirlər ki, yaxşı qonşu, uzaq qohumdan yaxşıdır. Etibarnamə ilə torpaq alma. Torpağı alan kimi öz adına sənədləşdir-çıxarışın al. Evi gec tikəcəksənsə, aldığın torpaq sahəsinə təcili barı çəkdir. Çünki elə pullu və arxalı adam olur ki, əl altından sənin aldığın yeri alır və tikinti işləri aparır. Məhkəmədə işi onun xeyrinə həll edir. Aldığın torpaq sahəsi hasara alınmış olsa, qulağın dinc olar və yersiz, lazımsız problemlərdən uzaq olarsan.

Ev tikdirəndə nə tikdirəcəksənsə, hamısının bir-dəfəlik layihəsini hazırlatdır. Evi tikəndə zirzəmini nəzərə al. Zirzəmi qapı-bacanın səliqəli olması üçün çox vacib şərtlərdən biridir. Bundan əlavə zirzəmini elə nəzərdə tut ki, lazım gəlsə, sonra dükan kimi istifadə edə biləsən. Layihə hazır olandan sonra tikintiyə icazə al, sonra tikintini başla. Çoxları tikintidə ucuzluğuna görə qum-sement əvəzinə sarı torpaqdan, mişar daşı (kubik) əvəzinə çalpanaq daşlardan istifadə edir. Belə ucuzluğa qaçma. Bu cür tikilən tikililər həm keyfiyyətsiz, həm də sonra əlavə xərclər yaradır. Yadda saxla ki, evin hörgüsü qum-sementlə və mişar daşı ilə olmalıdır. Evin döşəməsi taxta, tavanı isə fanerka (dik), yada taxta ilə olmalıdır. Elə ki, ev tikilib başa gəldi, təcili sənədləşdir, yəni çıxarışını (qəvələsini) al. Çünki qanunlar tez-tez dəyişir. Çox hallarda evin layihəsini hazırladanda, rüsuma görə bir çox tikililəri layihəyə saldırmırlar. Bu sonralar bəzi problemlərin yaranmasına gətirib çıxardır. Barı çəkəndə, ev tikəndə qonşuluğunda boş torpaq sahəsi olsa, bir metrə də tamahsılanıb zəbt etməyə çalışma. Sonra vəziyyət elə gətirər ki, həmin bir metr zəbt etdiyən torpağa görə tikintini ucurtdurarlar. Binadan (zdaniya) ev alası olsan, alacağın ev mərkəzə, məktəbə, uşaq bağçasına yaxın olsa rahatçılığındı. Binadan ev alanda altıncı mərtəbədən yuxarıya həvəs göstərmə. Çünki altıncı mərtəbədən yuxarı hava çatışmamazlığı özünü göstərir. Binadan ev alanda sənədləri notariatla yoxlatdır-həmin evdə başqa adamların qeydiyyatda olub-olmaması əsas məsələdi.

Evin sənədlərinin tam düzgün olduğuna əmin olandan sonra, adına sənədləşdir (etibarnamə ilə yox), sonra evin pulunu ver. Əvvəlcədən pul vermə, çünki

sonra problem yarana bilər.

Maşın almaq həvəsinə düşsən, ilk əvvəl maşın sürməyi və yol hərəkəti qaydalarını öyrən, sonra isə sürücülük vəsiqəsi üçün imtahan ver. Ona görə “imtahan ver” deyirəm ki, sürücülük vəsiqəsini oxuyub alsan, qəzadan qaçmağı bacararsan. Heç vaxt etibarnamə ilə maşın alma. Harda olursan ol, əgər dilinə spirtli içki dəydisə, qəti sükan arxasında oturma. Bir də, maşınının sükanını, əzizin olsa belə, heç kimə etibar etmə.

Çünki törədilən qəza zamanı maşın sahibi də məsuliyyət daşıyır. Sükanı başqasına vermək sonra xoşagəlməz hadisələrə səbəb olur. Maşınla bir yerə qonaq gedəndə və yaxud səfərə çıxanda ailə üzvlərinin hamısını özünə götürmə. Qəza baş versə, heç olmasa ailənin bir-iki nəfər davamçısı salamat qalsın. Maşınla uzaq səfərə çıxanda maşın üçün ehtiyat təkər, açar-uçar və s. şeyləri götürməyi unutma. Bahalı maşına çoxda həvəskar olma. Bahalı maşın sürmək sənin varlı olmağının reklamı deməkdir. Buda səni istəməyənlərin və paxıllığını çəkənlərin sayca çoxalmasıdır.

Mənzil başına tez çatmaq üçün maşının sürətini yol nişanlarında göstərilən normadan aşma. Hərəkət vaxtı maşının sürəti nə qədər aşağı olarsa, törədilən qəza zamanı salamat qalma ehtimalı daha çox yaranır.

Oğul, bir də təkrar edirəm, daşınmaz əmlak (ev, torpaq, obyekt və s.) və maşın alanda – dostun, qardaşın olsa belə, heç vaxt etibarnamə və bağışlanma adı ilə alma. Alanda alqı-satqı adı ilə al. Verdiyini pulu notariat sənədində düzgün göstər və təcildə öz adına sənədləşdir. Sənədin düz olsa, sonra başın ağrımaz. Bu cür məsələlərdə – başqasının adına torpaq aldığıma və etibar etdiyimə görə başım çox ağrı çəkibdi. Satışı mü-

bahisəli olan hər hansı bir obyektə və yaxud əşyanı almağa maraqlı olma.

Maşınla yola çıxanda həmişə özünü və ailəni düşün. Unutma ki, sənin yolunu gözləyən var.

X Fəsil

DOSTLUQ VƏ YOLDAŞLIQ HAQQINDA

Oğul, cəmiyyətdə yaşayıb cəmiyyətdən kənar qalmaq mümkün deyil. İnsan istər-istəməz cəmiyyət üzvləri ilə əlaqə olmalıdır. Ünsiyyətdə olduğun adamlardan bəziləri ilə xoş və ilıq münasibət yaranır.

Bu cür münasibətlər özündə bilmədən bəzən dostluğa çevrilir. Dostluq ən çox gənclik illərinin məhsuludur. İnsanın yaşı artdıqca, həyata baxışı dəyişdikcə gənclik illərində yaranmış dostluğun sırası tədricən seyrəlməyə başlayır. Vəzifən və maddi imkanın yaxşı olsa, yoldaşlarınla bərabər, bir çox tanışlarda sənəmlə dostluq etməyə maraqlı olacaqlar. Hətta bəziləri sənə özüne qohum da çıxacaqlar. Şəxsi maraq və mənafeləri üçün dostluq edənləri tanımaq çox çətin olur. Vəzifən əldən gedəndə, maddi imkanın zəifləyəndə bu cür dostların iç üzünü açılır. Onda isə hər şey gec olur.

Çoxları ilə yoldaş ola bilərsən, amma dost ola bilməzsən. Mənəvi dostun sayı isə çox az olur. Mənəvi dostun qədrini bilmək və onu qorumaq lazımdır. Dostluq münasibətləri adətən orta məktəb və tələbəlik illərində, hərbi xidmətdə olarkən və birdə xəstəxanada xəstə yatarkən, həbsxanada cəza çəkərkən (xəstəxana ilə həbsxana həyatı heç kimə qismət olmasın) qazanılır.

Dost, yoldaş və tanışının sayı nə qədər çox olsa, bir o qədər yaxşıdır. Hamısı ilə xoş ünsiyyət saxlamağa çalış. Müdriklər deyir ki, şahın da qaraçıya işi düşür. Ola bilər ki, çətin məqamda yoldaş və tanış bildiyin bir

adamın sənə köməyi dəysin.

Dostunla nə qədər yaxın olsan da, bütün sirrini ona demə. Vaxt gələr düşmən olarsınız və vaxtı ilə dostuna danışdığın sirlərin ziyanını çəkərsən. Düşməninə də çox pislik etmə ki, zaman elə gətirər ki, dost olarsınız və onda elədiyən pislik üçün xəcalət çəkərsən. Hər dostunla ailəvi gediş-gəliş etmə. Dostunun xeyir-şərində iştirak etməyə çalış. Dostun xəstələnəndə, bir bədbəxtlik üz verəndə ona baş çəkməyi unutma. Dosta böyük məbləğdə borc vermə. Dostun borcu qaytara bilməsə aranızda inciklik yaranar. Borc versən də az miqdarda ver və ürəyində həmin borcdan keç. Dostun aldığı borcu özü qaytarmasa, həmin borcu istəmə. Yanında dostunun və başqasının arxasınca danışan adamdan uzaq ol. Bil ki, həmin adam sən olmayanda da sənin arxanca danışır. Dostun dara düşəndə kömək etməyə (maddi baxımdan) çalış. Dostunla nə qədər yaxın olsan da, müdriklərin *“Düşmənimlə özüm bacararam, Allah məni dostlarımdan qorusun”* kəlamını heç vaxt yaddan çıxartma. Böyük vəzifə sahiblərini, cəsarətli, imkanlı adamları çox vaxt arvadlarının və dostlarının vasitəsilə məhv edirlər. Ona görə də heç vaxt heç kəsə etibar edib gizli hesab etdiyən sirlərin-maddi və mənəvi imkanların haqqında ətraflı məlumat vermə. Çünki sonra əziyyətin çəkərsən. Ancaq və ancaq özünə inan. Çünki ən etibarlı adam özünsən. Uzun illər dostluq etdiyən adamla birdən-birə ayrılma. Bu sənin nüfuzuna xələl gətirər. Tez-tez dost dəyişən olma. Amma yeni dostlar qazanmağa çalış. Həmişə elə adamlarla dostluq elə ki, onunla dostluq münasibətin sənin şərəfinə, ləyaqətinə və cəmiyyətdə nüfuzuna xələl gətirməsin. Müdriklər nahaq yerə demir ki, *dostunu mənə göstər, sənin kim olduğunu*

Fazil SƏNAN

deyim. Ona görə kimlə dostluq edəndə bir balaca düşünmək lazımdı.

İnsanın ən yaxın dostu, yoldaşı özüdür. Çünki insan özü özünü daha yaxşı tanıyır.

XI Fəsil

GƏNCLİK VƏ QOCALIQ HAQQINDA

Oğul, gənclik təbiətin insana bəxş etdiyi ən gözəl və əvəzolunmaz nemətidir. Onun qədrini bil. Gənclik illərini elə yaşa ki, qocalanda təəssüf etməyəsən. Gənclik qocalığa gedən yolun başlanğıcıdır. İnsan ömrünün ən qaynar və enerjili vaxtına təsadüf edən gəncliyin çox qorxulu bir cəhəti var. Tez təsir altına düşmək. Gənclik dövründə elmə maraq göstərən, zəhmətə qatlaşmağı bacaran adamlarla dostluq, yoldaşlıq etməyin sənin də bir şəxsiyyət kimi formalaşmağına istər-istəməz öz təsirini göstərəcəkdir.

Oğul, gənclikdə həmişə özündən yaşca böyük, dünyagörüşlü, elmlı, nüfuzlu və müdrik adamlarla oturub-durmağa üstünlük ver. Bu cür adamlarla həmsöhbət olmaq sənin vaxtından əvvəl müdriklik kürsüsünə yüksəlməyinə təsir göstərir. Nə qədər oxumuş olsan belə, yaşlı adamların dünyagörüşü və keçdiyi həyat yolundan öyrənməli çox şeylər var.

Qocalanda isə tərbiyəli və savadlı gənclərlə həmsöhbət olmağa üstünlük ver. Gənclərlə ünsiyyətdə olmaq sənin ruhən nikbin olmağına və elmi yeniliklərlə məlumatlanmağına kömək edir. Fəlsəfənin inkarı inkar qanununa əsasən, gənclər qocalarla heç vaxt razılaşırlar. Qocaları zəmanənin inkişafından geri qalmaqda günahlandırırırlar. Daha doğrusu qocaları bəyənmirlər. Bunun üçün darılmağa dəyməz. Bu təbiətin qanunudur. Təbiətin qanunu ilə razılaşmaq hər birimizin borcudur.

Bir sıra məsələlər var ki, onu ancaq gənclik illərində həll etmək vacibdir. İlk növbədə sağlamlığını qorumaq üçün vaxtında qidalanmaq, idmanla məşğul olmaq və zərərli vərdişlərdən uzaq durmaq. Birdə yaxşı təhsil almaq, vaxtında ailə qurmaq, ev tikmək və sonda çörək qazanmağın yolunu müəyyən etmək. Bu dediklərim gənclik dövründə həyata keçiriləsi məsələlərdi. Kim bu söylədiklərimi uzağı 35 yaşına kimi həll etmiş olsa, həmin gənc qocalıq dövrünü çox rahatlıqla yaşamaladı.

Müdriklərin fikrincə gənclikdə qazanılan bilik daş üzərində yazılan yazıya bənzəyir. Yəni həmin yazının pozulması üçün uzun illər lazımdı. Qocalıqda qazanılan bilik isə su üzərində yazılan yazıya oxşayır. Tez pozulur. Onun üçün müsbət mənada olan vərdişləri-sənət, peşə və təhsilə gənclikdə yiyələnməyə çalış. Ümumiyyətlə, gənclikdə çəkilən zəhmət və əziyyət qocalığın rahatçılığı deməkdir. Şərəf və ləyaqətini gənclikdən qorumağa çalış. Dostu, yoldaşı, xətir-hörməti, yaxşı və pis adı gənclikdə qazanırlar. Qazandığın həmin ad ömürlük sənin yarlığın (etiket) deməkdir.

Qocalıq ömrün müdrilik çağıdır. Çox təəssüf ki, hər qocalan insan müdrilik səviyyəsinə yüksələ bilmir. İnsanın gənclikdə etdiyi səhvi bağışlamaq olar. Qocanın səhv hərəkəti özü ilə bərabər, ailəyə-oğula, qıza, nəvə-nəticəyə də töhmət gətirir.

Gəncliyə nisbətən qocalıqda ünsiyyəti, davranışı, şərəf və ləyaqəti qorumaq daha çox məsuliyyətlidir.

Oğul, gənclik və qocalıq dövrünü elə yaşa ki, özündən sonra yaşayan övladlarına və qohum-əqrəbana töhmət yox, hörmət gətirəsən. Bu fani dünyada elə yaşamaq lazımdır ki, dünyadan köçəndə desinlər: “Evdən yox, eldən insan getdi”. Yaşamağın mənası budur.

XII Fəsil

TİCARƏT – ALMAQ, SATMAQ VƏ BİZNES HAQQINDA

Oğul, mən sosializm adlı quruluşda doğulub, böyüyüb, təhsil alıb və işləmişəm. Ömrümün 40 ilə yaxın bir müddətini həmin ictimai quruluşa xidmət etmişəm. Sosializm quruluşunda hər şey dövlətə məxsus idi. Həmin quruluşda insan şəxsiyyəti əsas amil kimi diqqətdə dayanırdı və ona böyük ehtiram göstərilirdi. Sosializmdə alver etmək qəti qadağan idi. Əbədi heç nə yoxdu. Vaxt, zaman gəldi başqa ictimai iqtisadi formasiyalar kimi sosializmdə öz yerini kapitalizm quruluşuna verəsi oldu. Kapitalizm quruluşunda isə insan şəxsiyyəti kölgədə qalır. Adından da göründüyü kimi kapital pul deməkdir. Demək bu quruluşun əsas aparıcı lokomotivi kapital - puldur. Kapitalizmdə insan şəxsiyyəti kapital-pulla ölçülür. Təzada fikir ver. Sosializm fəhlə-kəndli birliyi, hökuməti idi. Hər bir şey dövlətin əlində cəmləşdiyi üçün insanların bütün qayğıları da dövlətin üzərinə düşürdü və həmin qayğıları dövlət özü çəkirdi.

Kapitalizm quruluşunda pafoslu bir ifadə var. Şəxsiyyət azadlığı. Dövlət insanların qayğısına qalmır. Kim nə işlə məşğul olmaq istəyirsə, özü bilər. Dövlət ancaq vergi yığmaq, güc qüvvələrini saxlamaq və bir də kapital sahibi olan məmurları qoruyur. Kapitalizm quruluşunda yaşayan insanları ancaq bir məsələ düşündürür. Necə və hansı yolla olursa olsun ancaq kapital-pul toplamaq. Bu quruluşda milli mənəvi dəyərlər arxa

plana keçir. İnsani münasibətlərdə bayağılıqla bərabər, insan alveri, fahişəlik, rəqibi məhv etmək üçün təşkil olunan terror aktları, yoluxucu xəstəliklər, dini münaqişələr, sifarişli qətlər, həbslər və s. kapitalizm cəmiyyə-tində geniş yayılmış danılmaz faktlardır.

Kapitalizmdə ticarətə-biznesə geniş yer verilir. Sən bu quruluşun adamı olduğun üçün pul qazanmaq-dan ötəri istər-istəməz ticarətə daha çox maraq göstərə-cəksən. Ticarətdə əsas məsələ alıb satmaqdır. Mən heç vaxt ticarətlə məşğul olmamışam. Etiraf edirəm ki, həmişə ticarətə pis baxmışam. Bu haqda yeri gəldikcə, yazıla-rımda da toxunmuşam. Görünür məndə alverə qarşı mənfi münasibət sovet tərbiyəsinin nəticəsidir. Amma düzünü desək pul qazanmağın ən yaxşı yolu ticarətlə məşğul olmaqdır. Böyük biznesi olanların əksəriyyəti ilk öncə xırda, hətta çoxları küçə alverindən başlayıblar. Ağıllı olanlar xırda alverlərini inkişaf etdirərək sonda böyük biznesə çevirə biliblər.

Ticarət, biznes obyektlərinin daşınmaz əmlak olan hissəsinin sənədlərini qanunauyğun tərtib et ki, yüksək dövlət məmurları müxtəlif bəhanələrlə uçurtmağa cəhd etməsinlər. Vergidən heç vaxt yayınmağa cəhd göstərmə. Çünki ilişdirə bilirlər. Tez xarab olan mallara maraqlı olma. Maya qazancı yeyə bilər. Ərzaq məhsullarını alanda və satanda istehsal tarixinə xüsusi diqqət yetir. Köhnə ərzaq məhsulunu satmağa tamah et-mə, xoşagəlməz fəsadlar törədər və sonda başın ağrıyar. Ticarətçi alanda udmalıdır ki, sonda qazanc əldə edə bilsin. Ticarətin əsas şərtləri, xoş rəftar, gülərüz və alıcı ilə şirindilli rəftar olmasıdır.

Nisyə və borc pulla mal almağa çoxda meyilli olma. Ola bilər ki, ziyan edərsən və borc altında

qalarsan.

Nisyə mal satanda tanıdığın adama ver. Nisyəni elə miqdarda ver ki, həmin adam aldığı pulunu verə bilsin. Nisyə mal verəndə, borcun çox şişməsinə yol vermə. Borc verənin borcu çox olanda, sonda narazılıq yaranmalıdır. Nisyə alan pulu gecikdirdiyi üçün borcun üstünə heç vaxt əlavə pul yazma. Ticarət obyektı, xüsusən ərzaq mağazası təmiz, səlqəli və göz oxşayan olmalıdır ki, müştərini cəlb etməklə bərabər, zövqünü oxşasın. Mayana heç vaxt haram qatma. Ticarətinin gəliri artdıqca daha mülayim, güləruz, sadə və səbirli olmağa çalış.

Böyük biznes və şirkət sahibi olsan, mühasibin inandığın adam olsun ki, haqq-hesabda sənə kələk gəlməsin. Ticarət elə sahədir ki, ancaq inandığın adamlarla işləməlisən. Çünki burada pul var. Pul və tamah. Hər adam pulun yanında olan tamaha güzəştə getməyi bacara bilmir. Ticarətinin gəlir verdiyini həmişə gizli saxla. Tərədilən cinayətlərin çoxunun səbəbkarı pula olan tamahdı. Böyük biznes və şirkət sahəsi ilə məşğul olsan mühasibatlıq sənətlərini həmişə iki surətdə hazırlat. Bir surəti mühasibatlıqda qalsın, digər surətini isə özündə-evdə saxla. Ola bilər ki, mühasibatlıq yanar və yaxud yandırarlar, mühasibin başına bir hadisə gələ bilər. Onda evdəki sənədlər köməyinə çatar. Həmişə sənədlərin tarixinə, möhürünə və imzanın əslilə düz olmasına diqqət yetir. Hansı dövlətdə yaşayırsansa, həmişə yaşadığın dövlətin milli pulu ilə alver et.

İşçilərini tez-tez dəyişməyə səy göstərmə. Başqasının yanında işçini danlama və şəxsiyyətinə toxunma. Səhvini görə işçi ilə təklikdə söhbət et və səhvini başa sal. İşçini işdən azad edəndə qərəzli mövqedən azad

etmə. Etdiyi səhvə və buraxdığı nöqsana görə işçini işdən azad et. İşçi bilsin ki, nə üçün iş yerini itirir. İşçi işdən azad olanda üzdə etiraf etməsə də, ürəyində bilsin ki, etdiyi səhvə və buraxdığı nöqsana görə işdən azad olunur. Daxilən səndən yox, özündən narazı qalsın. Ola bilər ki, həmin işçi ilə yenidən işləməli olarsan.

Oğul, çox pul qazanmaq üçün özünü çoxda oda-közə atma. Pulu sağlamlığının qeydinə qala-qala qazan. Dünyada ən böyük var-dövlət canın sağlamlığıdır. Can sağlam olmayandan sonra milyonlar nəyə və kimə gərəkdi? Uluların dediyi kimi, Süleymana qalmayan dünya, heç kimə qalası deyil.

Yüyürüb-yortmaqla iş aşmır, gərək adamın taleyi də gətirə. Bir də var Allahın verəcəyi ruzi və qismət. Ulu Yaradan həmişə qismətini versin və ruzini bol etsin.

XIII Fəsil

ZƏRƏRLİ VƏRDİŞLƏR HAQQINDA

Oğul, pedaqoqların fikrincə insan dünyaya gələndə ağ lövhəyə bənzəyir. Həmin lövhədə nə istəsən yazı bilərsən. Doğrudan da dünyaya gələn insanı mədəni, cəmiyyətə layiqli bir vətəndaş və yaxud tufeyli, canı, vəhşi bir insan kimi də yetişdirmək mümkündür. İnsana ailədə, işlədiyi kollektivdə, yaşadığı cəmiyyətdə hörmət və nüfuz qazandıran davranışı, sadəliyi, xeyirxahlığı, həqiqəti müdafiə etməsi, səbirli olması və s. kimi əxlaqi keyfiyyətləridir. Bu cür müsbət əxlaqi keyfiyyətlərin əksi olan elə zərərli vərdişlər var ki, adamı hörmətdən salmaqla bərabər, həm də sağlamlığına ciddi zərbə vurur.

Fikrincə, bəzi müsbət keyfiyyətlər irsən keçdiyi halda, zərərli vərdişləri insan cəmiyyətdə özü qazanır. İnsanın zərərli vərdişlərə yiyələnməsinin bir çox səbəblərini göstərə bilərlər. Məncə, əsas səbəbi valideynin övladına verdiyi tərbiyədə və zəif nəzarət etməsində axtarmaq lazımdır. Xüsusən, yeniyetməlik dövründə.

Hansı yaş dövründə olursa olsun, zərərli vərdişlə məşğul olanla yoldaşlıq edən gec-tez təsir altında düşməlidir. Ən yaxşı yol, bu cür adamlardan uzaq durmaqdır.

Zərərli vərdiş deyəndə ilk təsəvvürdə canlanan papiros çəkmək, alkaqol və narkotik aludəçisi olmaq, fahişəlik, qumarbazlıq, oğurluq və s. canlanır.

Adlarını çəkdiyim bu zərərli vərdişlər elə bir bəladır ki, bu cür xəstəliklərə tutulan adamlardan tək-təki həmin yoldan geri dönməz. Yadda saxlamaq lazımdır ki, zərərli vərdişlər adamın cibi ilə bərabər sağlamlığına

da güclü zərbədir. Bu üç zərərli vərdişin bir-biri ilə “qohum”luq əlaqəsi var. Bu zərərli vərdişlərdən birinə tutulan adam digərinin astanasında dayanır. Papiros çəkmək cibə və sağlamlığa ziyandı. Narkotik aludəçisi və spirtli içki düşkünlərinin törətdikləri faciəvi hadisələrə yüzlərlə misallar çəkmək olar.

Qumarbazlıqla məşğul olan adamın qumar oyununda əli nə qədər gətirsə də sonda lüt qalmalıdır. Oğurluq vaxtı ilə nadan adamlar tərəfindən “qoçaqlıq” və “qəhrəmanlıq” kimi qiymətləndirilibdi. İnsan şüuru inkişafının indiki mərhələsində isə oğurluq ən iyrenc və ləyaqətsiz bir iş hesab edilir. Avropa dövlətlərində oğurluq vərdişinin olmadığı söylənilir. Bir çox mədəni millətlər var ki, oğurluq sözü onların leksikasında çoxdan arxaizmə çevrilibdi.

Oğul, övladlarının zərərli vərdişlərdən uzaq olması üçün tərbiyədə heç vaxt güzəştə getmə və nə qədər ömrün varsa, həmişə onlara nəzarət etməyi yaddan çıxartma. Zərərli vərdişlərə aludəçiliyin bünövrəsi ən çox uşaqlıq və gənclik dövründə yoldaşların, dostların təsiri ilə yaranır.

Zərərli vərdişlərlə məşğul olanların ailədə və cəmiyyətdə necə nüfuz sahibi olduqlarının qorxunc, ağlasığmaz faciələr törətdiklərini görürsən, yada eşidirsən.

Bu haqda çox danışmaq olar. Bu cür zərərli vərdişlər haqqında demək olar ki, hamının ətraflı məlumatı olduğu üçün geniş söhbət açmağa ehtiyac duymuram.

Ata nəsihəti kimi sənin üçün qiymətli olar deyə mülahizələrimi bildirməyi özümə borc bildim.

XIV Fəsil

EŞQBAZLIQ HAQQINDA

Oğul, insanın yüksək əxlaqi dəyərlərindən biri onun namuslu olmasıdır. Necə ki, kişi qadından namuslu olmağı tələb etdiyi kimi, özü də namuslu olmalıdır. Amma, bəzi üzdənirəq kişilər var ki, həyat yoldaşından namuslu olmağı tələb etdiyi halda, özü həmin tələbə əməl etmir. Subay vaxtı bəzən belə səhvləri bağışlamaq olar. Elə ki, ailə həyatı qurdun ailənə heç vaxt xəyanət etmək haqqında düşünmə. Ailəyə xəyanət etmək sənin nüfuzuna xələl gətirməklə bərabər, həmdə ailədə sözsöhbətin yaranmasına səbəb olur. Bəzən kişi xəyanətinin sonu boşanmaya və yaxud qadının ərinə xəyanəti ilə sonlanır. Ailə elə bir dünyadır ki, cütlüklər bir-birinə nə qədər sədaqətli olsalar, ailə mehriban olar və dağılmaz. Belə ailələr nə qədər çətinliklərlə qarşılaşmış olsalar, yenə də özlərini xoşbəxt sanarlar. Kişinin bir arvadı olar, arvadında bir əri.

Şəriətdə maddi imkanı yaxşı olan kişiyyə bir neçə arvad almağa icazə verilir. Bilmirəm, vaxtı ilə belə bir mülahizəni hansı din xadimi irəli sürübdü. Mən bu mülahizə ilə razı deyiləm. Bəzi kişilər bu mülahizəni əldə əsas tutaraq ya əlavə arvad saxlayır, yada eşqbazlıq etməyə üstünlük verirlər. Çoxarvadlı kişilərin qocalığı və ölümü hörmətsiz, mirası isə mübahisəli olur.

Bəzi kişilər eşqbazlığa maraqlı olduqları kimi, bəzi qadınlar da var ki, bu sahənin peşəkarıdır. Belə qadınlar kişilərdən daha fərasətli olar və bir dəfə görüş-

düyü kişiyyə “səni sevirəm, sənsiz yaşaya bilmirəm, sən mənim həyatımsan” və s. kimi sözlərlə özünü sıırıya bilir. Belə qadınlar ən çox sadələvvh kişiləri və təcrübəsiz cavanları asanlıqla tora sala bilirlər. Elə qadınlar vəzifəli və maddi imkanları yaxşı olan kişilərə daha maraqlı olurlar.

Eşqbazlıqda sevgi və məhəbbət hissləri sabun köpüyünə bənzəyir. Eşqbazlıq şəhvəti söndürməkdən başqa bir şey deyil. Başqa fəsadları, xüsusən təsadüfə görüşlərin acı nəticələri olan yoluxucu xəstəlikləri demirəm.

Əgər səndə də eşqbazlıqla bağlı həvəs baş qaldırasa olsa, heç vaxt yaşadığın kənd, qəsəbə və rayonda bu işə maraqlı olma. Bu sənənin yaşadığın mikrocəmiyyətdə nüfuzuna xələl gətirməklə bərabər, ailə-uşaq və qohum-əqrəbana düşməni qazanmağındır. Yaşadığın arialdə lap sənənin dərindən öləsi qadın olsa belə yenə də maraqlı olma. Ayağı sürüşkən ərli qadından həmişə uzaq olmağa çalış. Bunun faciəvi sonluğu ola bilər. Gözlənilmədən həmin qadının ərinin damarlarında qeyrət hissi çağlaya bilər.

Eşqbazlıq marağına düşəsi olsan, yaşadığın ərazilərdən uzaqda maraqlı ol. Nə sənəni tanıyan olsun, nədə ki, eşidib bilən. Heç vaxt elə qadınların təyin etdikləri məkanda görüşünə getmə. Tələyə düşə bilərsən. Axı sən o, qadını tanımırısan. Təsadüfə tanış olduğun qadına tərcümeyi-halını danışma. Belə qadınların çoxu polislə əlbir olurlar. Eşqbazlıq üçün görüşdüyün qadınla görüş zamanı ehtiyatlı olmaq lazımdır. Xüsusən, yeməyinə, suyuna, içkiyə (*spirtli içki qəbul etməsən daha yaxşı olar. İçəsi olsan az miqdarda iç*) yuxu dərman qatıb pulunu, sənədlərini götürər. Bəzi kişilər olur ki,

eşqbazlıq üçün yaxınlaşdığı qadıncdan sonralar əl çəkə bilmir və həmin qadını həyat yoldaşı kimi qəbul edir. Həmin qadın haqqında hər bir şeyi bilən və onu həyat yoldaşı kimi qəbul edən, “sevən” kişidən hansı ləyaqəti gözləmək olar? Belə “evlənmə” nəsilə töhmətdən başqa bir şey gətirmir.

Yadında saxla ki, heç vaxt rəhbərliyin altında işləyən və müəyyən bir işlə bağlı səndən asılı olan qadına pis gözlə baxma. Asılı olan qadını ələ almaq nə kişiliyə, nədə ki, mənəviyyata sığası iş deyil.

Eşqbazlıq maddi imkanla bağlıdır. Bu sahədə qadınlar kişilərdən həm ağıllı, həm də fərasətli olurlar. Xüsusən də gözəl qadınlar torlarına saldıqları kişilərin həm canının şirəsini çəkir, həm də cibini soyur. Kişi birdə o zaman ayılır və başa düşür ki, hər şey əldən gedibdi. Hörmət-izzəti itirib, qocalıb, ac-yalavac və tək-tənha qalıbdı.

Mənim fikrimcə eşqbazlığın sonu budur, oğul! Qalanını özün fikirləş.

XV Fəsil

VALİDEYN VƏ ÖVLAD BORCU HAQQINDA

Oğul, təbiətdə olan bütün canlılar öz balasını sevir. O cümlədən insan da. Övlad dünyaya gəlməmişdən öncə valideyn ürəyində onun sevgisi doğulur. Canlılarda, o cümlədən insanda bala sevgisi, bala məhəbbəti olmasa, təsəvvür et ki, onda Yer kürəsi necədə yeknəsək olar. İnsan üçün ən əzablı iş övlad böyütməkdir. Ata-ana daxilində bala məhəbbəti olmasa, çətin ki insan övlad böyütmək əzabına qatlaşa bilə. Övlad ata ocağını sönməyə qoymayan, Vətən torpağını düşməndən mühafizə edən və nəslin davamçısıdır.

Valideynin övlad qarşısında borcu onu böyütmək, yaxşı tərbiyə və təhsil vermək, evləndirmək, zamanı yetişəndə isə müstəqil yaşaması üçün kömək etməkdir. Valideyn üçün ən məsuliyyətli iş övladları arasında ayrı-seçkilik qoymamaq və onlar arasında mehribançılıq yaratmaqdı.

O, valideyn dünyadan rahat köçür ki, sağ ikən övladlarını yərbəyer eləmiş olur. Hansı valideynin övladları tərbiyəli və cəmiyyətdə ləyaqətli mövqə qazana bilibsə, həmin valideyn uzunömürlü olmalıdır. Valideyn üçün ən böyük sərvət ağıllı övladın olmasıdır.

Övlad nə qədər ki, balacadır ata-anasına görə sayılır. Elə ki, valideyn qocaldı, o zaman övlada görə valideynə hörmət qoyulur. Demək cəmiyyət insanın meyar ölçüsüdür. Valideyn, yaxud övlad yaşadığı cəmiyyətin müsbət rəyini qazanmaq üçün cəmiyyətin

müəyyənləşdirdiyi əxlaq kodeksindən kənara çıxmalıdır.

Övladın valideyn qarşısında borcu onun hörmətini saxlamaq və qocalanda qulluğunda durmaqdır. Cəmiyyətdə övladın nüfuz qazanması səbəblərindən birincisi öz valideyninə qarşı olan hörməti və qayğısı ilə əlaqədardır.

Bəzən elə olur ki, övladları ilə maraqlanmayan və onlara qarşı laqeyd olan ata-analar sonda övladları tərəfindən daha yaxşı qayğı görürlər. Həyatda bu cür təzadlı işlərə çox rast gəlmək mümkündür.

Valideyn nə qədər pis olsa belə, yenə övladın borcu ona hörmət göstərməkdir. İnsan qocalanda övladından daha çox hörmət və qayğı umur. Çünki qocanın əli işdən, ayağı isə köçdən qalır. Qocaya hörmət görən nəvələr nənə və babalarını daha çox sevirlər.

Övladın son övladlıq borcu ata-ana dünyasını dəyişəndə onun cənazəsinə girmək, hörmətlə onu əbədiyyətə yola salmaq və məzarını ziyarət etməkdir.

Dünya borc üstündə qurulubdu. Valideyn övlad qayğısına qalır, övlad isə həmin borcu valideyni qocalanda qaytarır.

Oğul, ata-ananın qədrini bil. Çünki nə vaxtsa, sən də ata-ana olacaqsan. Hər bir adam öz üzərinə düşən vəzifəni imkanı və bacarığı daxilində yerinə yetirsə, yaşamaq nə qədər gözəl olar.

XVI Fəsil

QONAQ GETMƏK VƏ QONAQ QƏBUL ETMƏK HAQQINDA

Oğul, insan ömür yolunda istər-istəməz başqası ilə ünsiyyətdə olur. Bəzi adamlarla ünsiyyətin getdikcə istiləşir və dostluğa çevrilir. Bu zaman qonaq getmək və qonaq qəbul etmək zərurəti yaranır. İmkanlı və yüksək vəzifə sahibi olan adamlarla ailəvi şəkildə qonaq gedib gəlməkdən çəkin. Ailə nə qədər qapalı olsa bir o qədər yaxşıdır. Sirri çölə çıxmaz. Cavan ailəyə dost-tanışın gedib-gəlməsinə şərait yaratma. Özündə gənc ailəyə getmək marağında olma. Çünki gec-tez belə gediş-gəlişin sonu xoşagəlməz söhbətlə qurtarmalıdır. Ümumiyyətlə, yad adamlarla ailəvi formada get-gəl həvəsində olma. Yaxın qohumlarla tək-tək hallarda ailəvi gediş-gəliş olar.

Necə öz ailənin təmizliyini qoruduğun kimi, qonaq getdiyini, çörək kəsdiyini adamın da ailəsinə qarşı təmiz münasibətdə ol.

Kiminsə qonağı olursansa, nə vaxtsa həmin adam da sənə qonağın olmalıdır. Qonaq qəbul edəndə hörmət və ehtiram göstər. Elə et ki, qonaq səndən razı qalsın. Ola bilər ki, qonaq qəbul etdiyini adam ömründə bir dəfə sənə qonağın olsun. Necə görübsə, həmişə elə də danışacaq. Onun üçün qonaq qəbul edəndə imkanın daxilində yaxşı hörmət göstərməyə çalış.

Tez-tez qonaq getmək və qonaq qəbul etmək israfçılığa aparır. Qonaq qəbul edəndə və qonaq gedəndə

yemək-içmək zamanı əndazəni gözlə və az danışmağa çalış ki, şəxsiyyətinə xələl gəlməsin. Dinləməyə daha çox üstünlük ver. Oturuşuna, duruşuna fikir ver və diqqətli olmağa çalış.

Qonaq gedəndə əli paylı get və evdəki uşaqlara mehribançılıq göstər.

Vəzifə sahibi və imkanlı adam olsan qonaqlığı evində yox, yeməxanada ver. Qonaqlıq məclisində keflənmiş adamla qəti surətdə mübahisə etmə. Ola bilər ki, həmin adam səni təhqir etsin. Qəti cavab vermə. Məsələnin aydınlaşmasını sonraya saxla. Bəlkə, həmin adam səhvini başa düşüb səndən üzr istəyəcək. Səbirsizlik uçuruma aparın yoldu. Keflənmiş adam nə dediyini dərk etmir.

Çalış hər adamla içki məclisində oturma. Toy məclisində tez-tez sağlıq deməyə və oynamağa maraqlı olma. Toy məclisində müxtəlif yerlərdən müxtəlif xarakterli adamlar olur. Belə böyük məclisdə səhv hərəkətə görə adam tez hörmətdən düşə bilər.

XVII Fəsil

SƏFƏRƏ ÇIXMAQ VƏ YOL YOLDAŞLIĞI HAQQINDA

Oğul, iki cür səfərə çıxmaq var. Biri gəzinti – səyahət, istirahət, digəri isə ticarət məqsədi daşıyır. İmkanın olsa, ildə bir dəfə səyahət və istirahətdə olmaq çox yaxşıdı. Səyahət (gəzinti) və istirahət (sanatoriya), insan sağlamlığına təsir etməklə bərabər, dünyagörüşünün də artmasına səbəb olur. Xarici dil bilməyin səyahət etdiyən ölkədə rahat gəzib-dolanmaqla bərabər, həmin ölkənin tarix, elm və mədəniyyəti ilə ətraflı tanış olmağına təmənnəsiz kömək edər. Səyahət etdiyən ölkənin qanunlarına və milli adət-ənənələrinə hörmətlə yanaşmağı unutma. Hansı məqsədlə olursa olsun, səfərə çıxanda yanında yol yoldaşının olması daha məqsədəuyğundu. Adam bəzən gözlənilməz hadisələrlə qarşılaşmalı olur. Onda sənə yoldaşın köməyi dəyə bilər. Səfər zamanı yol-izə bələd olan, təcrübəli, əlavə dil bilən adamla yoldaş olsan, həm darıxmazsan, həm də səfərin istirahətin mənalı və yadda qalan olar. Bir şərtlə ki, səfərə çıxdığın adamı az-çox tanımış olasan.

Səfər zamanı yoldaşın bədxərcliyindən istifadə etmə, hər bir xərcə şərik ol. İstirahətə gedəndə bəzi kişilər eşqbazlığa daha çox üstünlük verirlər. Ehtiyatlı olmaq lazımdır. Yüngül əxlaqlı qadınlar daha çox pul qopartmaq məqsədi ilə müxtəlif fırılداqlar işlətməkdən çəkinmirlər. Belə qadınların çoxusu polislə əlaqəli olurlar. Eys-ışrət zamanı yeməyə, içkiyə yuxu dərmanı

qatarıq pulu və sənətləri oğurlayırlar. Əylənmək üçün elə qadınların evinə getmək çox qorxuludur.

Ticarət məqsədi ilə səfərə çıxanda qadınla əylənməyə qəti maraqlı olma. Ticarət üçün gəldiyini bilən qadın pula görə sənə tələ qurar. Əgər əylənəsi olsan qadına ünvan və telefon nömrəsi vermə. Telefonda qadınla danışanda sərhəddi çox aşma, səsini yaza bilər.

Ümumiyyətlə, səfər zamanı qadın məsələsindən nə qədər uzaq olasan, başın bir o qədər salamat olar.

Səfərə çıxanda, xüsusən ticarət səfərinə, kimə nə verəcəyin, kimdən nə alacağın barədə ailən üçün ətraflı yazılı məlumat qoy. Başına bir iş gəlsə, ailən alacağını və verəcəyini bilsin. Mayanı bütünlüklə götürüb getmə. Səfərə çıxanda evdə elə miqdarda pul qoy ki, sən qayıdana kimi ailən dolana bilsin. Borc pulla ticarət məqsədi ilə heç vaxt səfərə çıxmağa həvəsli olma. Ticarət məqsədi ilə səfərə çıxanda kef məclisindən uzaq ol. Yanında yoldaşın olmağına baxma. Adama zərər daha çox dostdan və yoldaşdan gəlir. Çünki dostun, yoldaşın sənə zəif və qüvvətli cəhətlərini daha yaxşı bilir. Səfər zamanı götürdüyün pulun miqdarını yoldaşın bilməsə daha yaxşıdır.

Səfər zamanı cibindəki puldan qayıtmaq üçün yol pulunu artıqlaması ilə ayıraraq başqa cibində “gizlət” və ona əl vurma. Ola bilər ki, başın qızıqar, pulunun hamısını xərcləyib qurtararsan və qayıtmağa imkanın olmaz. Onda “gizlətdiyin” pul köməyinə çatar. Belə hadisə ilə bir neçə dəfə qarşılaşmışam. Bu təcrübə özümə bərabər, bir neçə nəfər səfər yoldaşımı da çətin vəziyyətdən çıxardıbdı.

XVIII Fəsil

ARVAD BOŞAMAQ HAQQINDA

Oğul, insan həyatında yadda qalan pis işlərdən biri ailənin dağılması-arvad boşamaqdır. Nədənsə mədəniyyət inkişaf etdikcə boşanmanın sayı getdikcə artmaqdadır. Ailənin dağılmasında ən böyük zərbəni uşaqlar alır. Şəxsiyyət azadlığı sözünü “*kefin nə cür istəyir, elə də yaşa*” kimi dərk edənlər ailə qanunlarına tabe olmaqdan, boşanmanı daha üstün tuturlar. Müasir dövrdə sosial şəbəkənin insan həyatına daxil olması bir çox boşanma hadisələrinin səbəbkarı olduğu danılmaz faktdır. Demək olar ki, hər gün televizorda sosial şəbəkənin tanışlığı vasitəsi ilə törədilmiş ailə münafişə və faciələrinə rast gəlmək mümkündür. Bir çox gənclər boşanmaya adi bir iş kimi baxır. Mən bununla razı deyiləm. Ailə müqəddəs bir qurumdur. Təmiz ailə nəslin və cəmiyyətin inkişafı deməkdir.

Ona görə gələcəkdə ailənin dağılmaması üçün qohum olanda, – gəlin gətirəndə, qız köçürəndə tərbiyəli, ziyalı, nüfuzlu, öz böyüyünə hörmət etməyi bacaran, xüsusən qız anasının ailədə, yaşadığı mühitdə insan, qadın və gəlin kimi necə ad qazanması əsas şərtlərdən biridir. Gəndən əlavə, qız ananın tərbiyəsi ilə böyüyür. Ana nə tökürsə, qızı da onu yığışdırır.

Həyat təzadlı hadisələrlə zəngindir. Bəzən elə olur ki, tərbiyəli ailənin tərbiyəli qızı ilə ailə qurursan, amma axırı düz gəlmir. İctimaiyyət gözündə sayılmayan ailənin qızı ilə ailə qurursan ömrü boyu xoşbəxt ya-

şayırsan. İnsan psixologiyası çox çətin sahədi. Nə qədər öyrənilsə də yenə dəqiq bir resept vermək mümkün deyil.

Ailə qurarkən təzə gəlinin tərbiyəsi də övlad tərbiyəsi kimidir. Təzə gəlin ilk gündən necə tərbiyə olunsunsa, ömrü boyu elə də gedəcəkdir. Kişi arvadını sevməlidir, amma bu sevgini arvadına hiss etdirməməlidir. Arvad həmişə fikirləşməlidir ki, görəsən əri onu nə dərəcədə sevir? Arvad ərinin xoşuna gəlmək, onun sevgisini qazanmaq üçün həmişə canfəşanlıq göstərməyə çalışacaqdır.

Təzə gəlinin xarakterik xüsusiyyətləri uzağı bir-iki aya özünü göstərir. Bu müddət ərzində ərinə hörmət etməyən, düşdüyü evin qanunları, maddi imkanı ilə barışmayan və həyasızlığı hiss olunan arvaddan uşaq dünyaya gətirməmiş yaxa qurtarmaq lazımdır. Arvadda hər şeyi tərbiyə etsən də həyasızlığı tərbiyə etmək mümkün deyil. Həyasızlıq genlə bərabər, xarakterik xüsusiyyətdir. Xarakter və xasiyyəti isə dəyişmək heç cür mümkün deyil.

Arvadı qısqanclıq və güdməklə saxlamaq olmaz. Qısqanclıq xəstəlikdi. Təzə gəlini işlətmək marağında olma. İmkan varsa, təzə gəlinin küçəyə çıxmağına, hətta iki-üç il su kranından su gətirməyə şərait yaratma. Arvadın yersiz bəzənib-düzənməyi yaxşı deyil. Arvadını yanına salıb qohum olmayan adamların evinə getmək marağında olma. Arvadın hər qadınla rəfiqəlik etməyinə razı olma.

Məncə, hər şeydən ötəri, yəni tənbəlliyin, pintiliyin, evdarlıq işlərini yaxşı bacarmamağın üstündə ailəni dağıtmağa dəyməz. Fikrimcə arvadı yalançılığın, oğurluğun və ayağı sürüşkənliyin üstündə boşamaq lazımdı.

Bu üç mənfi işdən birini edən arvad, demək o birilərini də bacarır. Bu mənfiliklərin üçü də bir-birindən ayrılmazdır.

Pozğunluq üstündə çox vaxtı kişilər arvadlarını öldürürlər. Adam öldürmək nə şəriətdə, nədə qanunda məqbul hesab edilmir. Əlini insan qanına bulamaq bağışlanmaz bir günahdır. Öldürülən bir anlıq əzab-əziyyətdən sonra o biri dünyaya gedir və canını qurtarır. Öldürən isə qalan ömrünü həbsxanalar küncündə əzab-əziyyət çəkə-çəkə yaşamalılı olur. Belə bir əzablı ömür yaşamaqdansa, pozğun arvadı boşayıb canını qurtarmaq və yenisi ilə ailə qurmaq daha məsləhətlidir.

Fərqi yoxdur ailə hansı səbəbdən dağılsa da uşaqlara qayğı göstərmək lazımdı. Çünki uşaqların dünyaya gəlişində günahkar onların ata-analarıdır. Uşaq aliment tələb olunan yaşdadırsa, alimenti vaxtılı-vaxtında ödəmək lazımdı. Bu valideynlik borcudu.

Boşananda da hörmətlə boşanmaq lazımdı. Boşanma səbəbi arvadla kişinin arasında qalsa, daha yaxşıdır. Uşaq dünyaya gələndən sonra, əxlaqsızlıqdan başqa arvadın yerdə qalan mənfi xüsusiyyətlərinə göz yumaraq, uşaqların xatirəsi üçün taleyinlə barışmaq daha önəmlidir.

İkinci dəfə ailə qurmaq çox nadir hallarda xoşbəxtlik gətirir. İkinci dəfə dul və yanı uşaqılı qadınla heç vaxt ailə qurma. Dul qadın təcrübəlidir. Yanı uşaqılı qadın isə ancaq öz uşağının taleyi haqqında düşünəcəkdir.

Ailənin dağılmasının bir səbəbi də sonsuzluqdu. Cütlük bir-birini çox sevirsə və boşanmaq fikirləri yoxdursa, vaxtında kişinin qardaş-bacı uşaqlarından birini, körpəlikdən övladlığa götürmək daha məsləhətlidir.

Müasir dövrdə təbabətin inkişafı ilə bağlı sonsuzluğu süni mayalanma ilə də aradan qaldırırlar. Bu iyrənc bir işdi. Bir məsələni vurğulamağa dəyər ki, qohumdan övladlığa götürülən uşağın qanı sənin qanındandır. Süni mayalanma və uşaq evindən götürülən uşağın genində nələr olduğu bir Allaha məlumdu. Bəzi sonsuz cütlüklər ömürlərini birlikdə başa vurmaq fikrində olurlar. Bu yanlışlıq cavankən bir o qədərdə hiss edilmir. Yaşlaşanda isə kiminsə köməyinə ehtiyac duyulur. Onun üçün övladlığa uşaq götürəndə vaxtında götürmək lazımdır ki, uşağı böyüdüb boya-başa çatdırmaqla bərabər, həm də uşağın sənə bir köməyi dəyə bilsin. Çünki insan ömrü çox qısaadır.

Məndən bu qədər. Qalanını həyat özü öyrədəcəkdir.

XIX Fəsil

QONŞULUQ HAQQINDA

Oğul, torpaq alanda, ev alanda və ev tikəndə birinci növbədə necə adamla qonşu olacağını fikirləş. Xüsusən, kənd yerlərində. “*Yaxşı qonşu uzaq qohumdan yaxşıdır*” deyiblər.

Qonşu ilə mehriban ol və diləyini tutmağa çalış. Hər xırda məsələdən ötrə qonşu ilə üz-göz olmağa çalışma. Qonşunun xeyir-şərində yaxından iştirak et. Qonşu xəstələnəndə onu yoxlamağa çalış.

Qonşu ilə çox gediş-gəlişə maraqlı olma. Qonşu ilə elə sərhəd saxla ki, ailənin içərisinə daxil olub hər sirrini bilməsin. Ulular deyir ki, *qonşum qonşu olsa, kor qızım ərə gedər*. Qonşu ictimaiyyət arasında sənin təbliğatçıdır. Qız alıb-verəndə ilk öncə qonşudan soruşurlar. Bu zaman qonşunun sənə və ailən haqqında verəcəyi məlumat çox önəmli rol oynayır. Qonşuda xəstə və imkansız adam olarsa, ona pay göndər, imkanın daxilində əl tutmağa çalış. Heç vaxt qonşunun ailəsinə pis nəzərlə baxma. Öz mədəniyyətinlə, davranışınla, ağıllı məsləhətinlə və s. pis qonşunun yaxşı olmasına təsir göstər. Sənə bu cür nümunəvi davranışın gec-tez öz müsbət nəticəsini göstərməlidir.

Allah eləməsin, qonşu ilə hər hansı bir səbəbdən arada düşmənçilik münasibəti yaranası olsa, qonşuluqdan köç. Qonşu ilə düşmənçilik münasibətində yaşamaq gec-tez bir tərəfin məhv olmasına gətirib çıxartmalıdır. Düşmənçilik məsələsini hətta qonşu bağışlasa belə, yenə

də qonşuluqdan köçmək daha məqsədəuyğundur. Çünki hər gün qarşılaşanda istər-istəməz adamın özündən asılı olmayaraq daxildə bir intiqam hissi baş qaldıracaqdı. Göz görməsə, intiqam hissi tədricən korşalmağa və yara isə qaysaqlanmağa başlayacaq.

Heç vaxt qonşu ilə hörmət-izzət pərdəsini aradan götürməyə çalışma. Qonşunun hər xırda səhvini qabartma, bağışlamağı bacarmaq lazımdı. Ulu Yaradan da bağışlamağı bacaran insanlardan öz lütfünü heç vaxt əsirgəmir.

XX Fəsil

SAĞLAMLIQ VƏ XƏSTƏLİK HAQQINDA

Oğul, insan üçün sağlamlıqdan böyük xoşbəxtlik yoxdur. Dünyanın heç bir var-dövləti insan sağlamlığını əvəz edə bilmir. Can xəstə olandan sonra dünya malı insan gözündə bir qəpiyə dəyməz. Çox az hallarda insan anadan qüsurlu və ya xəstə doğulur. Bir çox xəstəliyi sonralar insan həyatda özü qazanır. Həyatda qazanılan xəstəliklərin bir çox səbəbləri var. Elm və texnologiyanın inkişafı ilə bağlı olaraq xəstəliklərin əmələgəlmə səbəbləri dəqiqliklə araşdırılır və açıqlanır. Atmosferin çirklənməsi, təmiz (içməli) suyun qıtlığı, Yer kürəsində əhali sayının durmadan artması ilə əlaqədar olaraq ərzaq məhsullarının çatışmamazlığı, müxtəlif bəhanələrlə aparılan müharibələr, zərərli vərdişlər, düzgün qidalanmama, kasıbçılıqla bağlı insanın yaşayış tərzini, daha çox gəlir əldə etmək üçün süni qida və geyimlərin sürətlə insan həyatına daxil olması ilə bağlı xəstəliklərin çoxalması qüsurlu uşaqların doğulmasına və insan ölümü sayının artmasının əsas səbəblərindəndir. Onsuzda yaranan insan bir “bəhanə” ilə dünyadan getməlidir. Xəstələnmədən yaşayıb qocalmaq və sonda dünyadan köçməyin özü bir xoşbəxtlik deməkdir.

Sağlamlığın əsas şərtlərindən biri insan özü öz cəlinin “həkimini” olmalıdı. Vaxtında qidalanmalı, soyuqdan qorunmalı, zərərli qidalar qəbul etməməli, lazım gəlsə, pəhrizə əməl etməli, pis vərdislərdən uzaq olmalı və gündəlik menyuda meyvə-tərəvəzə daha çox

üstünlük verməli idi. Bununla birgə hər səhər idmanla məşğul olmalı, piyada gəzməyə və təmiz havada olmağa daha çox yer ayırmalı. Bədən xəstəliyə tutulandan sonra həkim xəstəliyi sağaltmır, ancaq xəstəliyin inkişafının qarşısını ala bilər. Xəstəlik zamanı təbii müalicəyə daha çox üstünlük ver.

Nə işlə məşğul olursansa ol, həmişə fiziki işlə məşğul olmağa daha çox vaxt ayırmağa çalış. Xüsusən də, yaşlı vaxtda. “Əmək insanın cövhəridir” deyimində böyük bir həqiqət var.

Fiziki iş oynaqlarda duzun yığılmasının qarşısını almaqla bərabər, insanın gümrah qalmasına səbəb olur.

Düzdü, indiki təbabət hər bir xəstəliyin azda olsa, qarşısını alma qüdrətinə malikdir. Amma təbabətin inkişafı ölümün qarşısını almaqda acizdir. Cərrahi əməliyyat kəsib götürməklə müəyyən xəstəliyə son qoya bilər.

Xəstəlik canlı aləm üçündür. Xəstəlik ölüm üçün bir vəsilədir. Cansız aləmdən fərqli olaraq canlı aləm yaşadığı dövrdə həmişə xəstəliklə mübarizə aparır. Bədən nə qədər sağlam olsa, onda sağlam ruh, sağlam əhval-ruhiyyə də olur. Heç vaxt xəstəlik fikrini özünə yaxın buraxma. Xəstəliyin qarşısında ağ bayraq qaldırdınsa, getdikcə daha da zəifləyəcəksən. Nə qədər ağır xəstələnsən də yaşamağa inamını itirmə, nikbinliyini əldən vermə. İnami itirmək məhv olmaq deməkdir. Psixoloji baxımdan xəstəliyə tabe olanlar ömrü boyu zarıya-zarıya yaşayırlar. Xəstəliklə mübarizənin əsas şərti “Mən xəstə deyiləm” fikrini insanın özünə təlqin etməsidir.

Ən ağır vəziyyətdə yaşamaq uğrunda mübarizə zamanı insanın iradə və inama söykənməsi xəstəliyə qa-

Fazil SƏNAN

lib gəlmək deməkdir. Az-çox bu sahədə məlumatlı olduğuna görə mövzunu genişləndirmə ehtiyac görmürəm.

Gənclikdə sağlamlığının qədrini bil ki, qocalıq dövrünü rahat (xəstəliksiz) keçirə biləsən.

XXI Fəsil

QARDAŞ VƏ BACI HAQQINDA

Oğul, qohumluq əlaqələri içərisində ən yaxın olanı qardaş və bacıdır. Ata öləndə yaşca böyük olan qardaş atanı, ana öləndə yaşca böyük bacı isə ana əvəzi hesab edilir. Yaş məsələsi nisbidi. Bu məsul missiyanı adətən ailədə və ictimai mühitdə ağılı, müdrikliyi, nüfuzu, canıyanımcılığı, söylədiyi fikirlərdə obyektivliyin, düzgünlüyün tərəfdarı olan qardaş-bacı yerinə yetirə bilər. Qardaş-bacı arasında mehribançılıq olsa, başqa qohumlar üçün də bir nümunə olar.

Barmağın beşi də bir olmadığı kimi, ailədə böyüyən övladların da hamısı eyni xasiyyətdə, eyni dünya-görüşdə və xarakterdə olmurlar. Ulular sual edir: “*Qardaşın nə cür adamdı?*” Cavab verirlər ki, *yoldaş olmamışam*. Qardaş yoldaş olsa, bu daha gözəl olar. Bir məsələni vurğulamaq yerinə düşər ki, qardaş nə qədər pis olsa, istər-istəməz adam “*Yaman gündə gəl, ay qardaş*” deyir. Demək qardaş dar gündə arxadı, köməkdi və haya çatandı. Ona görə qardaşın qədrini bilmək lazımdı. Ola bilər ki, qardaş-bacılardan bəzilərinin xasiyyəti fərqli (xoşagəlməz) olsun. Sən öz insani davranışınla onu da tərbiyə etməyə çalış. Hörmət və qayğıni başa düşür düşməsin. Sən öz borcunu yerinə yetir.

Bir şey maraq doğurur. Bir ailədə böyüyən qardaş-bacılar nə qədər kür olsalar belə, yenə mehriban olurlar. Evlənəndən sonra qardaşlar arasında fikir ayrılığı özünü göstərməyə başlayır. Bu fikir ayrılığı getdikcə

parçalanmağa və axırda tənha qalmağa gətirib çıxarır. Parçalanmanın səbəbi başqa evlərdən gələn qızlar-gəlinlərdi. Əvvəllər qardaş-bacında görmədiyən nöqsanları arvadın görür və səni başa salır. Arvadın apardığı zəhərli təbliğat sonda öz işini görür. Bunun üçün ağıllı kişi lazımdı ki, arvadın təbliğatına inanıb qardaş-bacısına arxa çevirməsin. Fərqi yoxdu, sən arvad təbliğatına uymasan da o biri qardaş uyur. Müdriklərdən birinin belə bir fikri var: **“Dövləti qadınlar idarə edir, amma tarixə kişilərin adı düşür”**. Qadın böyük qüvvədir. Ən ağıllı müdrik və ən güclü sərkərdə belə qadın cazibəsindən, qadın tələsindən yaxa qurtara bilməyibdi.

Ailədə, xüsusən, qardaşlar arasında birlik, mehribançılıq olsa, heç vaxt düşmən onlara qalib gələ bilməz. İmkanlı qardaş maddi çətinlikdən əziyyət çəkən qardaşa köməklik göstərməlidir.

Oğul, dörd qardaşsınız. Balaca qardaşın vəzifəsi özündən böyük qardaşın hörmətini saxlamaqdır. Səhvələriniz zamanı bir-birinizi bağışlamağı bacarın. Başqaları yanında bir-birinizi pisləyib və qeybətini etməyin. Arvadınızın sözünə baxıb bir-birinizə qarşı hörmətsizlik göstərməyin. Dar ayaqda bir-birinizə kömək olun. Qardaş qardaşın üzünə qayıtması və qardaşın qardaşa əl qaldırması qohumluq əlaqələrində bağışlanmaz haldı. Belə bir vəziyyətin yaranması artıq parçalanma deməkdir və sizin bu zəif cəhətinizdən məharətlə istifadə edənlər olacaqdır. Xeyir və şərdə həmişə bir-birinizin yanında olun. Dost, yoldaş və qohum heç vaxt qardaş ola bilməz.

Əgər qardaş-bacı arasında ögeylik varsa, ögey qardaş-bacını da doğma kimi qəbul etmək lazımdır. Həmin ögeyin bir tərəfi sizdəndir. Ögeyə fərq qoymaq

bağışlanmaz günahdı.

Qardaş bacının həmişə güvənc yeridir. Qardaş bacısını çox istəsə, tez-tez onu yoxlasa və adını ansa, bacının düşdüyü ailədə başının ucalığıdı. Bacı həmişə qardaşa görə sayılır. Bacı qardaşını maddi imkanına və güvənc yeri olduğu üçün yox, qardaşı olduğuna görə çox istəməli idi.

Çox qızlar ər evinə köçəndən sonra uşaqlarına elə tərbiyə verirlər ki, uşaqlar analarının qardaşlarına dayı, atalarının qardaşlarına (əmilərinə) isə adları ilə müraciət edirlər. Bu ilk baxışda xırda bir detaldı. Bu detal adi göründüyü qədər də dərin bir uçurumun bünövrəsinin başlanğıcıdır. Gəlin belə bir yanlış tərbiyəsi ilə öz qardaşları ilə qayınları arasında ziddiyyət yaratmaqla ər tərəfi “itirir”. Ağıllı arvad, ağıllı gəlin daşı tərəziyə düz qoymalıdı. Bunu isə hər qadın bacarmır.

XXII Fəsil

ELTİ VƏ BALDIZ HAQQINDA

Oğul, qızların çoxu gələcək həyat yoldaşı-ər seçəndə tək oğlana daha çox üstünlük verirlər. O cümlədən bəzi valideynlər də qarşılarına çıxacaq kürəkənlərinin tək olması marağında daha çox olurlar. Fikrimcə bu səhv fikirdi. Həmin “ağıllı” qız və valideynlər bir məsələni unudurlar ki, həyatın gözlənilməz an və hadisələrində canıyanımcıl qayınana, qayınata, baldız, elti və qayının arxa-kömək durması danılmaz real həqiqətdi.

Qız ər evinə köçəndən sonra baldız və elti ilə münasibəti heç də yaxşı olmur. Elti eltinə xoşlamır. Çünki gəlinlərin hərəsi müxtəlif xasiyyətli və müxtəlif dünyagörüşlü ailədə tərbiyə alıbdı. Hər bir gəlin özünü daha ağıllı, işgüzar, mehriban və eltisinə nisbətən yüksək səviyyəli ailədən çıxdığı qənaətində olur.

Etilər bir-birinə qarşı olan paxıllıq hislərini daxilən nə qədər gizlətməyə çalışsalar da yenə həmin hiss axırda özünü büruzə verir. Qardaşların bir-birinə istək və hörməti güclü, bir azda ağızlarında kəsər olsa, etilər mehriban olar. Qardaşların arvadları (etilər) arasında istək, hörmət yarada bilmələri onların yaşadıkları mikroçamiyyətdə nüfuzlarının artmasına təsir göstərən şərtlərdən biridir. Ağıllı gəlinin etilər arasında mehriban münasibət yaratması, həmin gəlini ailə daxilində təcridən ağbirçəklik səviyyəsinə qaldırır.

Gəlinlə baldız arasında sülh yaradılması və həmin missiyanın davam etdirilməsi oğlanın ata-anasından

asılıdı. Analar qızlarını daha çox istəyirlər. Anaların istək və hörmətdə gəlin ilə qızı arasında ayrışmışlıq qoyaraq, qızına daha çox hörmət göstərməsi istər-istəməz sonda gəlin baldız narazılığına səbəb olmalıdır. Baldız ərdən boşanmış olsa, gəlinin vəziyyəti daha çətinə. Boşanmış, yaxud ailə qurmamış yaşı ötmüş baldızın gəlinə qarşı paxıllıq və qısqançlığı hər an hərəkətinə özünü göstərməlidir. Ananın qızını müdafiə etməsi ailədə daha dözülməz şərait yaradır. Qayınananın ağıllı və müdriqliyi baldızla gəlin arasında mehribançılıq yaratmasında özünü göstərir. Gəlinlə baldızın mehribançılığı ailənin nüfuzunun artmasıdır.

Belə bir mehribançılığı görənlər ətrafdakılar bu cür ailə ilə qohum olmağa həmişə maraqlı olurlar.

Oğul, ailədə gəlinlə baldız, elti ilə elti arasında baş verən narazılıqlarla bağlı sənə giley və yaxud şikayət ediləndə, gileyi, şikayəti səbirlə dinləməyə çalış. Və sonda real qiymət verməklə bərabər, günahkarın səhvini başa salmaqdan əlavə, qəti tapşırığını ver. Günahkar tərəf səhvini başa düşsə daha yaxşı, başa düşmək istəməsə, onda məsələni hədə-qorxu ilə yoluna qoymağa çalış. Bu məsələlər mübahisəli məsələdi və hərənin bir cür baxışı var. Ən gözəli odur ki, gəlinlə, baldızda, qardaş arvadları da (eltilər) qanan və düşüncəli olsunlar. Bir-birinin səhvlərini bağışlaya bilsinlər, bir-birinin şəxsiyyətinə hörmət qoyub bacı münasibətində olsunlar. Onda ailə nümunəvi ailə kimi başqalarının rəğbətini qazanmış olar.

XXIII Fəsil

QAYINANA VƏ QAYINATA HAQQINDA

Oğul, ailə quranda fikirləşmək lazımdır ki, kimin qızını alırsan və kimin oğluna qız verirsən. Qayınananın və qayınatanın dünyagörüşü, həyata baxışı, xarakteri gənc ailənin dağılmamasında və mehriban olmasında böyük rol oynayır. Hər iki tərəf yeni ailə quran gəncləri öz oğlu və qızı kimi qəbul etməlidir.

Gənclər isə qayınananı, qayınatanı öz valideynləri hesab etməli və hörmətlərini saxlamalıdır.

Ağıllı qayınana toydan iki-üç gün sonra təzə gəlini aylaşdırıb ailənin daxili qayda-qanunu ilə tanış etməli və evdə görəcəyi işlər barədə məlumat verməyi məqsədmüvafiqdir. Bir məsələni unutmaq olmaz ki, təzə gəlin düşdüyü ailənin mühitinə adaptasiya olması üçün bir-iki il vaxt lazımdı. Təzə gəlinin bilmədiyini və bacarmadığı işi qayınana qabartmamalı, bu barədə qonşu arvadlarla qeybət etməməlidir. Gəlinin bilmədiyini qayınana öyrətməli, mehribançılığı və şirindilliyi ilə tədricən müstəqil (ayrı) yaşamağa hazırlamalıdır.

Qız uşaqları ömürlərinin yadda qalan günlərini ata evində və birdə iki-üç il gəlin köçdüyü (oda yaxşı olsa) ailədə yaşayır. Ailədə sərbəst olan qayınana və qayınata gəlin gələndən sonra hərəkətlərinə, danışıqlarına, oturuşlarına-duruşlarına və s. nəzarət etməlidirlər. Qayınana, qayınata gəlinin hər bir xırda səhvi barədə oğlanlarına məlumat verib ailədə narazılıq yaratmağa həvəskar olmamalıdırlar.

Gənc ailənin dağılmasında valideynlərin günahı daha çox olur. Xüsusən də qız anasının. Qızlar analarını daha çox istəyir və analarının sözüne daha çox baxırlar. Valideynlər, xüsusən qız anasının gənc ailənin daxili işlərinə yersiz müdaxilələri ailədə söz-söhbətə səbəb olmaqla bərabər, sonda boşanmaya gətirib çıxardır.

Qızın ər evində oturub arvad olmasında ən çox məsuliyyət qız anasının üzərinə düşür. Ana istəsə qızını ailə həyatında bədbəxt, yada xoşbəxt edə bilər.

Təzə gəlinin tez-tez ata evinə getməsi və ya qonaq qalması düzgün deyil. Əgər gəlin hər adi məsələdən ötəri ata evinə küsülü gedirsə, demək ana qızının bu işindən məmnunluq duyur. Küsülü gedən gəlinin (*əgər gəlində günah varsa*) arxasınca minnətə getməyin tərəfdarı deyiləm. Bir ayağını qaçaq qoyan gəлиндən arvad olmaz. Valideynin qızını ər evində tez-tez əli paylı yoxlamağı qıza düşdüyü ailədə nüfuz və baş ucalığı gətirir.

İstər qız, istər oğlan ailə qurarkən uzağı bir ay ərzində həyat yoldaşının narkoman, içki düşgünü, qumarbaz, həyasız, xəstə, yüngül əxlaqlı və s. olmasını bilir. Bu zaman tərəflərdən hansısa birinin “Düzələr. Bəlkə, yaxşı oldu” ümidinə bel bağlamağa dəyməz. Bu cür əlamətlər bilinən kimi, uşaq dünyaya gəlməmiş – vaxtında ayrılmaq lazımdı. Çünki belə ailənin axırı onsuz da uçurumdu. Bu cür xəstəlik və vərdişləri nə vərddövlətlə, nə vəzifə, nə gözəllik, nə sevgi-məhəbbət, nə də ki, pulla sağaltmaq və tərbiyə etmək mümkündür. Belə bir ailə ilə ömrü çürütməyə dəyməz. Fikrimcə vaxtında can qurtarmağın özü bir qazandı.

Çox az hallarda qudalar arasında mehribançılıq olur. Adətən qudalar bir-birini bəyənmirlər. Qudalar ba-

şa düşməlidirlər ki, doğulan nəvələr artıq onları möhkəm tellərlə bir-birinə elə bağlayıb ki, həmin tellərin qırılması artıq arxada qalıbdı. Yaxşısı güzəştə getməkdə. Amma ailə quran gənclər öz mehribançılıqları və ağıllı hərəkətləri ilə valideynləri – qudaları dost edə bilirlər. Gəlin və kürəkən bir fikri özləri üçün düstura çevirməyi bacarmalıdırlar. Qayınanam, qayınatam və həyat yoldaşım ürəklərində desinlər: “Allah nə yaxşı belə bir gəlini, və yaxud bu cür kürəkəni bizim qismətimizə yazıbdı”.

Həyat təzadlı iş və hadisələrlə zəngindi. Əlaqələrin, maddi imkanların və s. haqqında arvadına, arvadının ata-anasına və qohumlarına ətraflı məlumat verməkdən həmişə uzaq ol. Həyatı bilmək olmaz. Boşanma zamanı vaxtı ilə verdiyin məlumatlar başına əngəl açə bilər. Bir məsələni yaddan çıxartma. Uşaqlarının böyük və kiçik olmasından asılı olmayaraq nə zaman boşansanız arvadın qohumları sənə düşmən gözü ilə baxacaqlar. Arvad qohumlarını sənə bağlayan tel arvadla bir yerdə yaşamağındı. Ona görə arvad qohumundan adama qohum olmaz. Öz ata-anana, bacı-qardaşına və qohumlarına söykənsən daha yaxşı olar. Arvad qohumlarına yıxılmaq adama hörmət gətirmir, ancaq arvadın sənə üzərində diluzunluğuna rəvac verir. Yaxşı olar ki, qızının hər evində müəyyən əziyyətlərini özün çəkəsən.

Bu o qədər geniş və mübahisəli mövzudur ki, nə qədər desən danışmaq olar. Mən qısaca öz mülahizələrimi bildirdim. Deyə bilmədiklərimi və düzünü həyat özü deyəcəkdir.

XXIV Fəsil

ƏMİ, DAYI, XALA, BIBİ VƏ ARVAD QOHUMLARI HAQQINDA

Oğul, qohumluq əlaqələri içərisində birinci ən yaxın qohum ata-anadı. İkinci bacı-qardaş, üçüncü əmi, dayı, xala, bibi, dördüncüsü isə arvad qohumlarıdır. Övlad atanın belindən, ananın isə bətnindən dünyaya gəlir. Övladın ata-ana üçün nə qədər əziz olmasını bilmək üçün adam gərək özü ata-ana ola. Düşmənlə qarşısında əyilməyən kişiləri övlad dərdi əyir, ananın isə qara saçlarını bir gecədə ağ rəngə boyayır. Allah heç kimi övlad dərdi ilə imtahana çəkməsin. Qohumluq əlaqələrində ana birinci, ata isə ikinci yerdə dayanır. Ona görə ana ilə Vətəni eyniləşdirirlər. Hər ikisi müqəddəsdir. Övlad böyüyəndən sonra ömrü boyu anasını boynunda gəzdirsə, yenə ananın bir gecəlik əziyyəti qarşısında heç bir şeydi. El sözündə deyildiyi kimi: “*Uşaq atadan yox, anadan yetim qalır.*” Ata nə qədər sağdırsa, övlad həmişə elə təsəvvür edir ki, arxasında heç kimin gücü çatmayan bir dağ dayanıbdı. Övladın ürəkli böyüməsi üçün atanın quru nəfəsi bəsdir. O, övlad bəxtəvərdir ki, ata-analı böyüyür. Heç bir qohumluq əlaqəsi ata-ana məhəbbətini, istəyini və ağrı-acısını əvəz edə bilməz.

Bəzən qardaş-bacı adama qarşı düşmənlə mövqeyində dayanır. Belə hadisələrə həyatda çox rast gəlmək olar. Deyirlər qardaş-qardaşın hər cür pis gününü istəyər, bir ölümündən başqa. Bir el deyimi də var ki, bacı

bacının altına it küçüyü qoyur. Bunlar uluların bacının bacıya qarşı həyatda gördükləri pis işlərdən gəldikləri nəticənin ümumiləşdirilməsidir. Daha doğrusu elin sınağından çıxmış fikirlərdir ki, gəlib bu günümüzdə çıxıbdır.

Əmi və dayı öz övladları olana kimi adama yaxşı ola bilər. Elə ki, özlərinin uşaqları dünyaya gəldi ondan sonra həmin hörmət azalmağa doğru getməlidir. Çünki hər kəs yaxşı bildiyi bir şeyi öz uşağına etməyə çalışır. Əgər artıq qalsa, bəlkə qardaş və bacı uşağına da nəşə edə. Bu işə dəryada balıq sövdasına bənzəyir.

Xala və bibi işə başqasının ocağı kənarında oturur. Xala və bibinin yaxşısının sənə qarşı olan hörməti canıyanımcılığı və quru qurban olumdan o yana keçə bilməz.

Arvad qohumlarından işə sənə ən yaxın olanı qayınana, qayınata, qayın və baldızdır. Onlar da nə qədər ki, qızları ilə birgəşən yaxşı adamsan, elə ki, boşandınsız istər-istəməz günahı səndə görüb, sənə qarşı düşmən mövqeyində dayanacaqlar.

Buna baxmayaraq qohumluq əlaqələrinə görə qohumların hamısına hörmətlə yanaş və onların hörmətini qazan. Xeyir və şərlərində iştirak et, xəstələninə baş çək, dar günlərində dərdlərinə şərik ol, yanlarında olmağa çalış.

Əsl qohum pis günündə sənənlə birgə olanlardı. Belə qohumlar özlərini gözə soxmağa çalışmırlar. Əgər vəzifən və böyük maddi imkanın olsa, sənənlə qohumluq əlaqəsi olan adamlara yaxşılıq etməyə çalış. Yuxarıda sadaladığım qohumluq dərəcələrinə görə. Sadaladığım qohumluq əlaqələri tayfa, qəbilə deməkdi. Belə birliyin ağsaqqalı kimi tanınsan və nüfuz sahibi olsan üzərinə daha böyük məsuliyyət düşür. Qohumların hamısı yaxşı

olmur. Yalançı, zərərli vərdişlərlə məşğul olan, fırıldaqçı, şələ-şür və s. sənin nüfuzuna xələl gətirən qohumlardı. Belələrinə qohumluq xatirinə köməklik əlini uzatsan yaxşı olar. Amma üzdə onlardan uzaq olmağa çalış.

Düşmənçilik edən, paxıllığını çəkən qohumlar daha qorxuludu. Belə qohumların əli ilə sənə istənilən pisliyi edə bilərlər. Qohumluqda sərhəddi və çərçivəni həmişə gözləməyə çalış. Yaxşı qohumlarla əlaqənin itməməsi üçün qız alıb-vermək daha məqsədəuyğundur. Hər halda qohum yaddan daha yaxşıdır.

Atalar sözüdü: “*Qohum qohumun ətini yesə də sümmüyünü çölə atmaz*”. Qan qohumluğunda pis qohumu özünə qohum çıxmasan da, yenə qohumundu və sənə qohum hesab olunur. Ona görə də çalışmaq lazımdır ki, pis qohumu da yaxşı yola gətirə biləsən. Bu daha yaxşı və gözəl olar.

XXV Fəsil

İNSAN, DÖVLƏT VƏ QANUN HAQQINDA

Oğul, tarixi vərəqləsək görərik ki, ilk əvvəl insan əmələ gəlib, sonra isə qəbilə, tayfa və dövlət. Dövlətin əmələ gəlməsi özü ilə birgə qanunların yaranmasına səbəb olubdu. Qanunun vəzifəsi cəmiyyəti tənzimləmək və dövlətin mənafeyini qorumaqdı. Qanunun aliliyi qorunan dövlətdə cəmiyyət rahat nəfəs alır. Nə ideal insan var, nə ideal dövlət, nədə ki, ideal qanun. Hər bir şeydə olduğu kimi, bu dediyimizdə də bir nisbilik var.

Bütün dövr və quruluşlarda dövlətə – padşaha qarşı danışan dil və baş həmişə kəsilibdi. Belə olmasa, dövlətçiliyi qorumaq olmaz. İndi bəzi dövlətlər, xüsusən Avropa dövlətləri demokratik, humanist və insan haqlarının müdafiəçisi olmaqları ilə başqa dövlətlərə nümunə olduqlarını söyləyirlər. Əgər belədirsə, Şərqdə on illərlə davam edən müharibə ocaqlarının səbəbkarları kimlərdi və nə üçün söndürülmür? Bunlar hamısı gəlişi gözəl sözlərdi. Çox vaxtı deyirlər ki, hansı dövlətdə müxalifət varsa, orada demokratiya da var. Demokratiya sözü insan gözündə illüziya yaratmaq deməkdi.

Hansı dövlətdə yaşayırsansa, həmin dövlətin qanunlarına həmişə hörmətlə yanaş. Heç vaxt dövlət əleyhinə nə danışma, nə də təbliğat aparma. Dövlətin əli uzun olmaqla bərabər, həmdə hər yerdə “qulağı” var. Öz dövlətini və millətini sevmək hər bir insanın borcudu. Harda yaşamağından asılı olmayaraq həmişə azərbaycançılıqla fəxr et. Ola bilər ki, başqa dövlətdə

yaşayasan və güzəranın da yaxşı olar. Heç vaxt vətəninə və doğmalarını yaddan çıxartma. Qocalanda Vətən adamı yaman çəkir. Nahaq yerə deməyiblər ki, gəzməyə qürbət ölkə, ölməyə vətən yaxşı. Bunu qürbətdə yaşayanlar daha yaxşı bilirlər.

İnsan həyatında elə məqamlar olur ki, haqsız işdən çıxarılır, incidilir, biri ilə dalaşır işi polisi düşür və s. Ümumiyyətlə, necə və cür problemlə qarşılaşası olsan çalış məsələni yerində - “birinci” mərtəbədə həll et. Yuxarı təşkilatların haqqı müdafiə edəcəyinə bir o qədər də bel bağlama. Yuxarı təşkilata ümid olanda həm iş uzanır, həm də get-gəl və xərc də artır. Yuxarıda əyləşən məmur aşağıdakı məmurun hesabına firavan yaşayır. Ona görə də səni yox, onu müdafiə edəcəkdi. Problemi yerində həll etmək həm asan, həm də ucuz başa gəlir. Heç vaxt vəzifəcə yüksək, pullu və arxalı adamla prinsipə girib özünə problem yaratma. Elə adamlar qanunu özlərinin xeyrinə, sənə isə ziyanına “dəyişmək” bacarığındadırlar.

Mən bildiyimə görə qanuna hörmət edən, qanundan qorxan baş həmişə salamat olar.

XXVI Fəsil

SIYASƏT VƏ DİN HAQQINDA

Oğul, siyasət bir qrup adamın müəyyən əqidə və fikir ətrafında birləşməsidir. Siyasi partiyaların hamısının məqsədi hakimiyyətə gəlməkdir. İqtidarda olan partiyanın müxalif partiyaları sıxışdırması təbii haldır. Siyasi partiyanın üzvləri olan adamların məqsədi partiyanın liderini hakimiyyətə gətirməklə müəyyən bir vəzifə əldə etməkdir. Siyasət fahişəliyin başqa formasıdır. Fahişəliklə məşğul olan qadın kişiləri cəlb etmək üçün müxtəlif bəzək düzəkdən istifadə etdiyi kimi, siyasətlə də məşğul olan adam kütləni arxasınca aparmaqdan ötrə yalan vədlərlə bərabər, iqtidara hər cür şər-böhədən deməkdən çəkinmir. Lider hakimiyyətə gəlmək üçün bütün variantlardan istifadə edərək kütləni inandırmağı bacarmalıdır. Bəzi sadələvh insanlar (*liderin fanatikləri*) çəkinmədən hətta özlərini ölümə də verirlər. Xeyirdimi, səni hakimiyyətə gətirmək üçün mən özümü ölümə verim.

Siyasətlə məşğul olan adam bilməlidir ki, gec-tez onun yolu təqib və həbsxanalardan keçməlidir. Özü ilə məsələ yekunlaşsa dərd yarır. Siyasətlə məşğul olanın özü həbs olunandan sonra, ailə-uşağı, qohum-əqrəbası da təqib və təzyiqlərlə üzləşməli olur. Fərqi yoxdu, hakimiyyətdə hansı partiya olursa olsun, dövlətçiliyi qorumaq və əldə saxlamağın siyasi gedişatı bunu tələb edir.

Olmazmı, tanrının verdiyi ömrü rahat yaşayasan

və ailə-uşağının qayğısına qalasan.

Oğul, heç bir siyasi partiyaya üzv olma və siyasətdən həmişə uzaq olmağa çalış.

* * *

Din siyasətin qardaşıdır. Hər ikisi dövlətin əlində silahdır. Bütün dinlərin məqsədi kütləni cəhalətdə saxlamaqdır. İnsan avam olanda kor-koranə inamın arxasınca daha yaxşı gedir. Əgər cənnət dedikləri düzdürsə, nə üçün din xadimləri könüllü olaraq ölümü vaxtından əvvəl qəbul etmirlər ki, cənnətə tez getsinlər? Böyük filosof K.Marks deyir ki, din xalq üçün tiryəkdi. Bunları deməkdə məqsədim o deyil ki, mən dinsizəm. Xeyr, mən Allahı və “Quran”ı qəbul edirəm. Amma, bəzi din nümayəndələrinin ağılasıgmaz fantaziyalarını qəbul etmirəm.

Oğul, heç vaxt dini təriqətlərə qoşulma. Təriqətlər də məqsədlidir. Bu təriqətləri də kimsə, nə vaxtsa, öz məqsəd və marağı üçün yaradıbdır. Dini cərəyan və təriqətlərin də sonuncu məqsədi hakimiyyətdir.

Bu haqda çox danışmaq olar. Sən özün də bu barədə az-çox dünyagörüşlüsən. Artıq danışmağa lüzum görmürəm.

XXVII Fəsil

MİRASIN BÖLÜNMƏSİ HAQQINDA

Oğul, ata-ana sağkən övladları arasında mirasla bağlı elə bölgü aparmalıdır ki, heç bir övladı ondan incik qalmasın. Övlad arasında fərq qoymaq valideyn üçün bağışlanmaz səhvdi. Milli adət-ənənəyə görə valideyn övladlarını köçürəndən və evləndirəndən sonra axırncı oğulla qalır. Bu hökm deyil. Övladların hamısı ailə qurandan sonra, valideyn bilməlidir ki, hansı oğul və gəlinlə qala bilər. Ola bilər ki, övladların heç biri qocalara yaxın durmasın. Həyatda hər şey ola bilər. Onda evi və mülkü notarius təsdiqi ilə kimsəsizin birinə vermək lazımdır ki, əvəzində həmin adam qocalar ölənə kimi onlara baxsın. Övladlar eldən-obadan abır-həya etməyəndən sonra, qocalar nə üçün utanmalıdırlar?

Çox vaxtı qocalara baxan olmur, amma miras üstündə narazılıq yaranır. Bəzi hallarda miras davası məhkəməyə kimi gedib çıxır. Heç vaxt miras üstündə bir-birinizə qarşı olmayın. Bu cür vəziyyətin yaranması, sizin nüfuzunuza və nəslinizə ləkədi. Hətta övladlar arasında ölünün əza pulu üstündə narazılıq olduğu hallara da rast gəlmək mümkündür. Nahaq demirlər ki, dünya tamah dünyasıdır.

Valideyn öləndə məzarın üstünə “Övladlarından xatirə” sözü yazılır. Bu o deməkdi ki, ata-ana dünyasını dəyişəndə övladların hamısı imkanları daxilində həmin xərcə kömək etməlidir. Xərcin çoxu isə qocaların qulluğunda duran, dəfnin, ehsanın və məzarın üstünün gö-

türülməsi əziyyətini çəkən birgə qaldıqları övladın üzərinə düşür. Çünki qocaların yaşadıkları ev və mülk həmin övlada qalır. Bu qədər əziyyətdən sonra, həmin qardaşla miras davası açmaq haqsızlıqdı. Ola bilər ki, valideynin maddi imkanı daha geniş olsun. Əgər belədirsə, valideyn sağlığında notariusla təsdiq olunmuş bir vəsiyyətnamə yazmalıdı. Onsuz da valideyn övlada nə qədər var-dövlət qoyub getsə belə, yenə də övlad razı qalmır. Ataların gözəl bir sözü var: “*Yaxşı oğul neyləyir ata malını, pis oğul neyləyir ata malını*”. Fikrin açımı belədir ki, ağıllı övlada ata varı qalsa, daha yaxşı. Onu daha da artıracaqdı. Qalmasa isə özü qazanacaq. Ağılsız övlada ata varının qalması ona görə lazım deyil ki, bir neçə ilə həmin malın-mülkün axırına çıxıb, yenə ac qalacaqdı. Çünki ağılı yoxdu.

Oğul, mənə elə bir var-dövlətim yoxdu ki, öləndən sonra övladlarım arasında qalmaqala səbəb olsun. İmkan daxilində hamınıza əl tutmağa çalışmışıq. Bizim cüzi köməyimizlə zəhmətiniz hesabına özünüza güngüzəran düzəldə bildiniz. Bunun üçün övladlarımın hamısına **SAG OLUN!** deyirəm.

Əgər övlad maddi və mənəvi baxımdan valideyninə ziyan vurmursa, ata-ana şükür etməlidir. Məndə bir övlad kimi sizdən razı olduğum üçün Allaha şükür deyirəm. Allah ruzinizi elə versin ki, valideyn mirası haqqında belə düşünməyəsiz.

XXVIII Fəsil

ƏBƏDİYYƏTƏ HAZIRLIQ, ÖLÜM, DƏFN VƏ EHSAN HAQQINDA

Oğul, təbiət yaradılarda elə nizamlanıb ki, gəliblər gediblər və gəlmişik gedəcəyik. Bu dialektik qanunla barışmalıyıq. Təbiətin qanununa əsasən, ölüm bir insan üçün yox, bütün canlı və cansız üçün labüddür. Ola bilsin ki, cansız aləmin ölməsi məsələsində mənimlə razılaşmayasan. Xeyir. Cansız aləmdə ölümə məhkumdu. Elm dəlillərlə sübut edir ki, dağlar, dərələr, şəhərlər və s. hər hansı bir təbii fəlakət nəticəsində (*vulkan püskürmələri, yanğınlar, torpaq sürüşməsi, sel-su basması, zəlzələ və sunamilerin baş verməsi və s.*) dağıntılara məruz qalır, uzun müddətə, əsrlərlə yenisi yaranır. Bu dediklərimiz cansız aləmin ölməsi demək deyilmi?

Bir halda ki, ölümün baş verməsi labüddür və ondan qaçmaq mümkün deyilsə, bu qədər qorxmağa dəyərmi, heç? Ağıllı adam bilməlidir ki, ölüm sadıq dost kimi həmişə onunla birgə gəzir və onu qarabaqara izləyir. Bir qalır ölümün insanı yaxalamağına. Həmin vaxt və an bir Ulu Tanrıya məlumdu.

Uluların gözlənilməz qonağın qəfil gəlişi ilə bağlı sınaqdan keçmiş ibrətamiz bir fikri var: “*Evini təmiz saxla, qəfil qonağın gələr, özünü təmiz saxla qəfil ölüm gələr*”.

Elin bu müdrik kəlamına aydınlıq gətirməyə ehtiyac yoxdu. Kəlamın izahı da elə özündədir. Deyəsən məsələnin məğzindən bir balaca uzaq düşdük.

Əbədiyyətə-ölümə hazırlıq deyəndə, bəlkə də fikrim dumanlı göründü. “Ölümə nə hazırlıq” deyərək rişxənd edəndə ola bilər. Rişxənd etməyə ehtiyac yoxdu. Bir balaca açıqlama verim.

Cavanlıq dövründə insan ölüm barədə düşünmür. Düzdə edir. Gəncliyə ölüm yaraşmır. Müxtəlif hadisə və qəzaları nəzərə almasaq, gənclik düzgün fikirləşir. Əlacı olmayan xəstəliyə mübtəla olmaq və qocalmaq “hazır ol, ölüm gəlir” siqnalı deyilmi? Sağalmaz xəstəliklə qocalıq eynidi. Nə qədər nikbinliyi özünə sipər etsən də, başa düşməlisən ki, ömür yolun artıq çıxılmaza - tupikə dirənibdi. Əlacı olmayan xəstəni və qocanın ağrı-acısını yox etmək üçün imkansız adamın xərc çəkib gəzdirməyinə dəyməz. Xəstə və qoca “şıltaq” olur. Onların nazı ilə oynamaq ailə üzvlərinin borcudu. Əbədiyyət yoluna səfərə çıxmağa hazırlaşana hörmət və qayğı göstərmək hər bir insanın mənəvi borcudur. Ölümə hazırlaşmağın əsas şərtlərindən biri xəstənin və qocanın özü üçün “kəfən pulu” hazırlamasıdır. Ölənin “kəfən pulu” olmasının övladın minnətini götürməməklə bərabər, geridə qalanların xərcinə şərik olmaq deməkdi. Bizim arzu və istəyimizdən asılı olmayaraq ömrün sonuna Əzrailin gəlişi ilə nöqtə qoyulur. Əzrail gətirdiyi nöqtəni ömür yolunun sonuna qoymaqla, ruh-sonuncu nəfəsin ağızdan çıxması ilə ətrafdakıların ağlaşma və vay-şivəni aləmi başına götürür. Bundan isə ölənin xəbəri olmur.

Bir məntiqi başa düşmək lazımdı. Əbədiyyətə gedən yoldan indiyə kimi heç kimin geriyyə döndüyü olmayıbsa, bu qədər ağlayıb-sızlamağa dəyərmə? Adamı ağladan isə gedənin bir daha qayıtmayacağı dərdi və fikridi. Göz yaşı isə adamın dərd və kədərinin yün-

gülləşməsi deməkdi. Əbədiyyət səfərinə çıxan əzizin olsa belə, yenə özünü itirmə və təmkinini saxlamağa çalış. Öləndən sonra isə dirilərin və yaxınların vəzifəsi mərhumu hörmətlə yola salmaqdı.

Dəfn mərasimi başa çatandan sonra, qarşıda ehsan vermək kimi ağır bir xərc durur. Şəriətdə təmtəraqlı ehsan verməyə icazə verilmir. Ölü sahibləri ölənə hörmət və səxavətlərini göstərmək məqsədi ilə təmtəraqlı ehsan verir, bəziləri isə hətta əza pulu da yığmır. Bunların ölüyə heç bir xeyri yoxdur. Bu cür əliaçıqlıq ancaq diriyyə hörmət gətirir. Ola bilsin ki, ehsan verməkdə səxavətini nümayiş etdirən oğul, qız, qardaş və başqaları ölənə nə bir dəfə əhvalını soruşub, nə də onunla maraqlanıbdı. Öləndən sonra özünü reklam etməyə nə ehtiyac var. Onsuzda elin gözü tərəzidi. Nə qə-dər gizli saxlanılsa da el-oba əvvəl-axır hər bir hadisə və məsələni incəliyinə kimi biləcəkdir.

Maddi cəhətdən zəif olanın-kasıbın ölü üçün borca düşməyinə mən heç cür tərəfdar deyiləm. Ölən canını götürüb gedir, qalana isə yaşamaq lazımdı. Maddi imkan zəif olanın imkanı daxilində ehsan verib ölüsünün adını ansa bədi.

İmkanlı adamların bəhsinə və yaxud “filankəs ölüsünə yaxşı bir ehsan da vermədi” sözünün töhməti üzündən borc pul götürüb ehsan verməkdən uzaq ol. Onsuz da elin ağzını yummaq mümkün deyil. Nə cür etsən də, axırda qeybət üçün bir mövzu tapılacaq. Bu təbiidi.

Ölünün üçü, yeddisi, qırxı, cumaları, ili, məzarının üstünün götürülməsi və s. maddi imkan zəif olan ölü sahibi üçün çox böyük xərcdi. Kim olur olsun, el qı-nağından öləri ölənə görə özünü maddiyyatın uçurumu-na atmağa dəyməz. Nə ölən, nə də “sağ olsun, yaxşı

ehsan verdi” deyənlər heç vaxt gəlib nə səni maddiyyatın uçurumundan çıxardacaqlar, nə də sənə kömək əllərini uzadacaqlar. Emosiya ilə yox, hər şeyi ağılla ölçüb-biçmək daha məqsədəuyğundur.

XXIX Fəsil

MƏZARIN ÜSTÜNÜN GÖTÜRÜLMƏSİ HAQQINDA

Oğul, ölünün üçü və yeddisi çıxandan sonra qır-xına kimi məzarın üstünün götürülməsi adət şəklini alıb-dı. Dini qanunlara görə ölünün nəşi torpağa qarışmalıdı və üst götürülməsinə icazə verilmir. İnsan torpaqdan əmələ gəlibdi, torpağa da qarışmalıdı. Mən bu fikirlə razı deyiləm. Onsuz da hər bir şey, o cümlədən məzarlar da tədricən təbi fəlakət və aşınmalara məruz qalaraq gec-tez torpağa qarışır.

Məzarın üstünü götürmək ona görə vacibdi ki, övlad, nəvə-nəticə, nəslin başqa davamçıları ulularının məzarının yerini bilsin və ziyarət etsin. Tədricən yadlaş-ma özünü göstərəcək və həmin məzar da unudulacaqdı. Bu təbii qanundu.

Məzarın üstünün götürülməsi yaxınların ölənə son borcu və ehtiramıdı. İmkani olanlar övlələrinin üstünü daha dəbdəbəli götürməyə üstünlük verirlər. Hər şey maddi imkandan asılıdı. İmkan yoxdursa, dəbdəbəli məzar üstü götürüb borca düşmək heç də yaxşı hal deyil. Amma baş daşı qoyulmalıdı ki, məzarın yeri bilinsin, üstünü isə sonra – imkan olanda da götürmək olar.

İldə bir-iki dəfə, çox olsa daha yaxşı, öləninin məzarını ziyarət etmək ölüyə ehtiram, ziyarət edənə isə hörmət gətirər.

Millətindən, dinindən asılı olmayaraq qəbirə və

Məndən deməkdir...

qəbiristanlığa hörmətlə yanaşmaq hər bir adamın insanlıq borcudu. Hamının son gedəcək yeri torpağın altıdır. Başqasının məzarına hörmətlə yanaş ki, sən də qəbrinə ehtiram göstərsinlər.

XXX Fəsil

ÖVLADLARIMDAN UMACAĞIM HAQQINDA

*Ey dost, tamah üçün gəzib dörd yanı,
Nə qədər ölçəsən bütün dünyanı
Gediblər, gedərik, gəlib-gedərlər,
Bir an muradınca yaşayan hanı!?*

(Ömər XƏYYAM)

Oğul, günlərin bir günü, harada və hansı şəraitdə (onu bilmirəm) gözlənilmədən qulaqlarını belə bir bəd xəbər döyəcək: “Atan Fazil dünyadan köçdü”!... İlk əvvəl eşitdiyini qara xəbərə inanmayacaqsan və bir anlığa keyləşəcəksən. “Ola bilməz!” fikri içindən keçsə də, xəbərin doğruluğu öz təsdiqini tapandan sonra kövrəlib istər-istəməz ağlayacaqsan. Çünki yara istidi. Göz yaşı heç bir dərddin dərmanı olmasa da, insanı daxilən boğan dərd-kədərin sakitləşməsinə köməklik göstərir. Bu qara xəbəri eşitməyə həmişə özünü hazır bilməlisən. Çünki atanın ömür yolunun qüruba yaxınlaşdığını əvvəldən bilirsən. Ona görə də mən öləndə ağlamayın. Nə qədər yaşamağımı ki? Düzdü, ölüm arzu və istəklə gəlmişdir. Bəxtəvər hesab edilən ölümdə var. “Ölümün də bəxtəvəri olur” deyər, içindən istər-istəməz istehzal bir təbəssüm keçəcəkdir. Həmin təbəssümü bir özün hiss edəcəksən. Bəli, olur. Ağılı üstündə, başqasının köməyinə ehtiyac olmadan və xəstə kimi yataqda əziyyət çəkmədən ölmək bəxtəvər ölüm hesab edilir. Mən belə ölüm istəyirəm. Özü də yaz, yay fəslində. Payızın yağışı, qışın isə

soyuğu ölü sahibinə və gələnlərə əziyyətədi. Naşükürlüyüm yoxdu. Nə arzu etmişəmsə, Allah həmişə arzularımın reallaşmasına öz kömək əlini uzadıbdı. Böyük Yaradandan son arzum aqlım üstümdə, əldən-ayaqdan düşmədən, yataq xəstəsi olmadan yazın sonunda, yayın əvvəlində məni əbədiyyətə yola salsın.

Oğul, atana qarşı hörmət və istəyin nə qədər çox olsa belə, atan öləndə özünü itirib təmkinini pozma. Dəfn və yas mərasimi elə bir məclisdi ki, səni istəyən də, istəməyən də iştirak edir. İstəyənlər kədərinə şərik olacaq, istəməyənlər isə sənənin özünü itirməyindən və təmkinin pozulmasından sevinəcək. Düzdü, hansı yaşda olursan ol, ata öləndə istər-istəməz adam kimsəsiz və yetim olduğu fikrindən bir müddət yaxa qurtara bilmir.

Bu psixoloji hal bir neçə ay davam edir. Tədricən insan reallığı qəbul edərək onunla barışmalı olur. Səndə başqaları kimi ata itkisi ilə barışmalı olacaqsan. Ayrı yolun yoxdu.

Dini təhsil almış molla ilə birgə, yaxşı bir saz aşığı və usta bir video çəkən də gətirərsiniz. Molla ölü namazını qılandan sonra, aşıq başımın üstündə “Baş sarıtel” çalar. Hərəniz cənazənin bir qoluna girərək tabutu götürüb evdən yüz, yüz əlli metr məsafədə maşına qoyarsınız. Tabutu çiyində qəbristanlığa kimi aparmaq çox əziyyətədi. Əziyyət vermək düzgün deyil. Bu proseslərin hamısını lentə aldırırsınız.

Mənim arzum və istəyimi nəzərə alaraq məzarımı qəbristanlıqdakı məzarlardan bir az aralı və qəlbi bir yerdə qazdırarsınız. Elə ki, qəbrin üstü örtüldü, molla işini tamamlayandan sonra “Vida məktubu”nu dəfndə iştirak edənlərə çatdırarsınız. Toxtaq və qəhərlənməyən adam oxusa, daha yaxşı olar.

VİDA MƏKTUBU

Dəfn mərasimində iştirak edən əziz dostlar, yoldaşlar, bacı-qardaşlar, qohumlar, övladlar və mənim xatirimi istəyənlər! Sizin bu gün əziyyət çəkib gəlməkdə məqsədiniz məni əbədiyyət evinə yola salmaq və övladlarımla, ailə üzvlərimin ağır itkidən doğan kədərinə şərik olmaqdı. Göstərdiyiniz hörmətə və çəkdiyiniz əziyyətə görə hər birinizə ayrı-ayrılıqda çox sağ olun deyirəm. Və çəkdiyiniz əziyyətə halallıq verməyinizi xahiş edirəm.

Çoxları sağlığında dünyadan və zamanədən narazılıq edir. Qarşılaşdığı çətinliklərə görə dünyanı, zamanəni qınayır və günahkar hesab edir. Zamanə və dünyada heç bir günah yoxdu. Günahları özümüzdə axtarmalıyıq. Günahkar insanlardı, dünya deyil.

İnsanların da törətdikləri günahların əsas səbəbi mənəm-mənəmlik (özündənrazılıq), nəfs (tamah) və paxıllıqdı. Əgər hər bir insan bu üç məsələni özündə tərbiyə edə bilsə, müharibələrə, insanlar arasında düşmənçiliyə və adi incikliyə də son qoyular. Onda yaşamaq daha da gözəl olar və dünyanı, zamanəni də qınamazlar. Dünya çox gözəldi. Dünyanın əsrarəngiz gözəlliyini biz insanlar pozuruq. Sağkən bir-birinizin qədrini bilin, hörmətini saxlayın və güzəştə getməyi (bağışlamağı) bacarın.

Hazırda məzarın ətrafında dayananların ürəyindən bir fikir keçir: “Nə yaxşı, bu ölənə əvəzindən mən ölməmişəm”. Bu haqda fikirləşməyə dəyməz. Çünki hər bir adamın əcəl vaxtı var. Vaxt tamam olanda, o da mənim kimi dünya ilə vidalaşmalı

olacaq. Ətrafdakı qəbirlərə və bu gün dəfnində iştirak etdiyiniz məzara baxdıqca, insan ömrünün qısa olduğunu dərk etdikdə, hamının içərisi xəbislikdən təmizlənilir. Dəfni başa çatdırandan və qəbristanlıqdan uzaqlaşandan sonra həmin təmizlikdən əsər-ələmət qalmır. Bax, həmin təmizliyi qoruyub saxlamaq lazımdı.

Əziz dəfn iştirakçıları! Bu sizə vida sözümlə bərabər, həm də etirafımdı. Bundan o yana yol yoxdu. Yaşadığım zaman kəsiyində ömrümün 44 ilini müəllim işləmişəm. Azdan-çoxdan bildiklərimi həmişə şagirdlərimə öyrətməyə çalışmışam. Elmi dünyagörüşümü bacardığım səviyyədə şagirdlərimə çatdırmaq üçün şam kimi həzin-həzin yanmışam. Təmənna baxımdan şagirdlərim qarşısında heç vaxt göziükölgəli olmamışam. Müəllim kimi çalışmışam ki, şagirdlərimin yaddaşında hörmətli, sevimli bir müəllim kimi qalım. Bilmirəm buna nail olmuşam, yoxsa yox. Doğrusunu dərs dediyim şagirdlər bilir. Hansısa bir şagirdin yaddaşında yaxşı bir müəllim kimi qalmısamsa, demək mən ölməmişəm. Müəllim kimi vaxtı ilə dərs dediyi şagirdin sonralar yaddaşında xatırlanmaq müəllimin ölməyi yox, yaşaması deməkdir.

Hörmətli dəfn iştirakçıları! Yaşadığım və işlədiyim ömür yolunda heç kimin çörəyinə vayıscılıq etməmişəm. Hətta çox vaxtı sadələvhlüyümdən istifadə edərək (adamlara tez inanan olmuşam) mənə yalan deyən, kələk gələn, aldadan və pislik edən də olubdu. Humanizm və sülh tərəfdarı olduğum üçün bağışlamışam. Çoxları gec də olsa səhv etdiklərini başa düşüblər. Bu gün özümdən sonra övladlarım və

ailə üzvlərim üçün töhmət, xəcalət gətirəsi əməl və düşmənçilik qoyub getmirəm. Yaxşı iş yoldaşı, yaxşı qonşu, etibarlı dost, yaxşı kəndçi kimi kiməsə düzgün yol göstərib və xeyirxah məsləhətimlə yaddaşında xatırlana bilirəmsə, demək mən ölməmişəm, yaşayıram.

Əziz dəfn iştirakçıları! Qələm mənim ən etibarlı dostumdu. Ailədən, uşaqdan, dostdan-tanışdan gizlətdiyim sirləri qələmə pıçıldamışam. Kədərimə, sevincimə mənimlə birgə qələmim kədərlənib və sevinibdi. Yuxusuz gecələri qələmimlə birgə keçirərək özümdən sonra 20-yə yaxın kitab və 300-ə yaxın məqalə qoyub gedirəm. Yazıçı və jurnalist kimi yaradıcılığım haqqında tərif deyən də olub, tənqid yazan da. Bunların hamısı yaradıcı adam kimi həmişə mənim üçün dəyərli olubdu. Yaradıcı adamlar tənqid ola-ola püxtələşir. Hətta elə səviyyəsiz, savadsız, paxıl və nadan adamlar olub ki, “onun yazılarını başqası yazır”, “başqasından köçürür” və s. deyiblər. Bunu mən təbii qarşılamışam.

Xalqıma, vətənimə, elimə-obama, cəmiyyətin inkişafına və azda olsa, insan tərbiyəsində xidmətim varsa, demək yazıçı kimi yuxusuz gecələrim havayı xərclənməyibdi. Kim nə vaxtsa, yaradıcılığım ilə tanış olarkən “sağ olsun, yaxşı yazıb” deyərək məni anarsa, onda mən ölməmişəm və sözüm yaşayır. Sözüm hansısa bir oxucuya diri olduğumu xatırlada bilirsə, onda mənim də diri olduğumu hesab edin.

Hörmətli dəfn iştirakçıları! XIX əsrdə yaşamış böyük alman şairi Henrix Heyne deyir: “İnsan dünyaya ovcu sıxılmış halda gəlir və sanki bütün dünya

mənimdir, - deyir. Amma həyatdan əli açıq gedir. Sanki, baxın, özümlə heç nə aparmıram, - deyir.”

Gördüyünüz və şahid olduğunuz kimi mən də özümlə heç nə apara bilmədim. Apardığım ancaq beş arşın kəfən, qazancım isə məndən sonra qalan əməllərim oldu. Bundan sonra dirilərin söyləyəcəyi “Allah rəhmət eləsin” məndən sonra qoyub gəldiyim əməllərimə verilən qiymət olacaq. O da baxır, əməllərimə.

Hörmətli dəfn iştirakçıları! Mən bu gün sizdən ayrılıb torpağın qoynunda əbədi məskunlaşırım. Keçmişimizə, gələcəyimizə və əzizlərimizə qoynunda səxavətlə yer verən anamız torpağı buna görə qorumaq lazımdı.

Əzizlərim, sizə can sağlığı arzulayır, əlvida deyərək, xatirələrdə yaşamaqla, əbədi ayrılıram....

Sonra danışmaq istəyənə söz verərsiniz. Sonda aşiq “Baş saritel”lə dəfn mərasiminə və ömür yolunun son akkordunu vurur. Hər şey olduğu kimi lentə alınır.

Çox istərdim Beyləqanda-doğma kəndimin qəbristanlığında, əzizlərimin yanında dəfn olunum. Amma məsafənin uzaq olmasına və sizin gediş-gəliş əziyyətinizə razı deyiləm. Siz harada yaşayırsınızsa, mənə orada dəfn edin ki, istədiyiniz vaxt ziyarət edə bilərsiniz.

Ehsan və məzarın üstünün götürülməsi xərcləri ata ocağında oturan övladın üzərinə düşür. Digər övladların xərcə köməklik göstərməsi isə könüllüdü.

Baş daşımın önündə yaşlı vaxtın, arxasında isə gənclik illərimin şəklini döydürərsiniz. Ön şəklin altında yazdırarsınız:

**FAZİL SƏNAN
(VƏLİYEV FAZİL ŞİRİN OĞLU)
YAZIÇI-JURNALİST VƏ PEDAQOQ
15. 01. 1952-.....**

Övladlarından xatirə

Sinə daşımın üzərində Ömər Xəyyamın aşağıdakı bir bənd şeirini,

*Sadələvh könlümdən mən cana gəldim,
Cəfakeş canımdan fəğana gəldim.
Mənsiz də dünyanın işi keçərmiş,
Əcaba, nə üçün cahana gəldim?!*

Sonra isə kitab, lələk, mürəkkəb qabı, yanar şam şəkli döyülər.

Arxadakı şəklin (gənclik illərinin) altından isə “*Öz əsərlərində yaşayanlar ölmürlər*” sözlərini yazdırarsınız. Məzarın ətrafına isə hasar çəkdirirsiniz. Yolunuz düşəndə nənəm Püstənin, atam Şirinin, anam Nübarın və qardaşım Razimin qəbirlərinin torpaqlarından gətirib mənim qəbrimin üstünə səpərsiniz. Mənim məzarımın torpağından da aparıb onların qəbirlərinin üstünə səpərsiniz.

Oğul, bəzi atalardan övladlarına zəngin sərvət qalır. Məndən isə sizə qalan söz oldu. Neyləməli? Bu mə-

nim tale qismətimdi ki, sərvət yığmağa yox, sözə üz tutdum. Bunun üçün heç də peşiman deyiləm. Söz həmişə diridi, sərvət isə yox. Nə isə..... İmkanınız olsa, mənim əsərlərimi, xüsusən, bədii yazılarımı “Seçilmiş əsərlər” adı ilə çap etdirərsiniz.

Oğul, həmişə bir-birinizlə mehriban olun və bir-birinizə güzəştə getməyi bacarın. Elə yaşayın ki, sizi tanıyanlar desin: “Allah bunun atasına rəhmət eləsin”. Mənim üçün sizin oxuduğunuz duadan bu söz daha önəmlidi.

2052-ci ili-mənim anadan olmağımın 100 illiyini görən nəvə-nəticəmə və gələcək nəslimə qibtə edirəm.

Oğul, bunlar mənim dediklərimdi. Demədiklərimi isə həyat özü deyəcək.

XXXI Fəsil

SON SÖZ

Oğul, hər şeyin əvvəli olduğu kimi, sonu da var. Xeyli əziyyətdən sonra, axır ki, gəlib çıxdıq “Məndən deməkdir...”in sonuna. Ulu Yaradan imkan verdi ki, övladlarım və gələcək nəslim üçün deyəcəyim xoş niyyətli fikirləri ipə-sapa düzə bilim. Qarşıya qoyduğum məqsədə nə dərəcədə nail oldum, deyə bilmərəm. Yaxşısını kitabı nəzərdən keçirən oxusu deyəcək.

“Məndən deməkdir...” kitabını başqa formada, elmi formada da yaza bilərdim. Görkəmli elm və mədəniyyət xadimlərindən sitatlar çəkərdim, həyatı misallara söykənərək, yazdığım fikirlərə geniş şərhlər verməklə, kitabın həcmi daha da böyüdə bilərdim.

XXI əsrdə kitaba marağın azaldığı bir zamanda, vaxtının çoxunu sosial şəbəkə qarşısında keçirən adamlar kitaba heç çönüb baxmaq istəmirlər. Onda qalın kitaba nə ehtiyac var?

Kitab üzərində işləyərkən fikirlərimi tezis şəklində deməyə çalışmışam. Yığcam və lakonik. Fikirlərimin aydınlığı üçün mövzuları müxtəlif başlıqlar altında (xırdalamağa) qruplaşdırmağa üstünlük vermişəm. Ona görə də bəzi fikirlərin təkrarlanmasına zərurət yaranıbdı.

Tərbiyə mövzusu elə geniş və əhatəli mövzudur ki, cild-cild əsərlər həsr etsən, yenə də tükənəsi deyil. Böyük elm, mədəniyyət xadimləri yeri gəldikcə, bu mövzuya toxunmaqla bərabər, ayrı-ayrı əsərlər də həsr ediblər. Ağıl və qələm sahibləri həmişə insan tərbiyəsi-

nə xüsusi diqqət yetiriblər. Çünki cəmiyyətin gələcək inkişafı bu günkü gəncliyin necə tərbiyə olunmasından çox asılıdır. “*İnsan anadan olandan ölənə kimi tərbiyə olunmalıdır*” deyən Məhəmməd Peyğəmbərin kəlamının izah etməyə ehtiyac yoxdu. Hər şey aydındı.

Bilirəm, oxuyası olsanız, çoxunuz dodaq büzüb deyəcək ki, burada nə var, guya bunları biz bilmirik, əziyyət çəkib yazmağa nə ehtiyac var idi? Düz deyirsiniz. Mən burada yeni bir elmi kəşf etməmişəm. Sadəcə çoxlarının ürəyindən keçirərək övladlarına deyə bilmədikləri sözləri qələmə almışam.

“Məndən deməkdir...” atanın övladına, nəvə-nəticə və gələcək nəslinə arzu-istəyi, öyüd-nəsihəti. Ata həyatda olmayanda onun yeri görünür və bəzi məqamlarda sözünə, məsləhətinə ehtiyac yaranır.

Oğul, nə vaxtsa, ata sözünə, ata məsləhətinə ehtiyac hiss etsən, onda “Məndən deməkdir...”ni nəzərdən keçirərsən.

Kitabda nə zamansa qarşılaşdığın xırda bir çətinlikdən xilas olmaq yolunu göstərən hər hansı bir fikir və mülahizəyə rast gəlsən, onda mənim ruhumda sevinib, şad olar.

Hər hansı bir oxucu “Məndən deməkdir...” kitabını oxuyub bir fayda görsə, demək FAZİL SƏNAN zəhməti hədəf etməyib və o, yaşayır. Axı söz həmişə diridi.

Burda xudafizləşək, oğul. Mənim deyə bilmədiklərimi həyat özü deyəcəkdi. Amma yaddan çıxartma ki, həyatın dərsi çox sərt olur və güzəştə getmir. Həmin sərtliyə isə çoxları dözüş gətirə bilmir.

ATA DUASI

Fazil SƏNAN

Ulu Tanrı bütün övladları həyatın çətin və ağır sınaqlarından qorusun. Çətinliklərlə qarşılaşanda ağıllı, təmkinli və səbrli olsunlar. Allah heç bir ata-ananı övladı ilə imtahana çəkməsin.

Daha yaxısını ALLAH bilir.

22. 08. 2018-23. 09. 2018.

M Ü N D Ə R İ C A T

Kitabın yazılma səbəbi

<i>(ön söz əvəzi)</i>	3
I fəsil Yaşamaq haqqında	7
II fəsil Ata-anaya hörmət haqqında.....	9
III fəsil Elm öyrənmək və təhsil almaq haqqında	13
IV fəsil Ailə qurmaq haqqında	16
V fəsil Övlad tərbiyəsi haqqında	21
VI fəsil Oğul evləndirmək və qız köçürmək haqqında.	25
VII fəsil Var-dövlət toplamaq və xeyirxahlıq haqqında.....	28
VIII fəsil Borc almaq, borc vermək və kredit haqqında.....	31
IX fəsil Ev tikmək, torpaq və maşın almaq haqqında ..	34
X fəsil Dostluq və yoldaşlıq haqqında.....	38
XI fəsil Gənclik və qocalıq haqqında	41
XII fəsil Ticarət-almaq, satmaq və biznes haqqında....	43
XIII fəsil Zərərli vərdişlər haqqında	47
XIV fəsil Eşqbazlıq haqqında.....	49
XV fəsil Valideyn və övlad borcu haqqında.....	52
XVI fəsil Qonaq getmək və qonaq qəbul etmək haqqında.....	54
XVII fəsil Səfərə çıxmaq və yol yoldaşlığı haqqında ..	56

XVIII fəsil Arvad boşamaq haqqında	58
XIX fəsil Qonşuluq haqqında	62
XX fəsil Sağlamlıq və xəstəlik haqqında.....	64
XXI fəsil Qardaş və bacı haqqında.....	67
XXII fəsil Elti və baldız haqqında.....	70
XXIII fəsil Qayınana və qayınata haqqında.....	72
XXIV fəsil Əmi, dayı, xala, bibi və arvad qohumları haqqında	75
XXV fəsil İnsan, dövlət və qanun haqqında	78
XXVI fəsil Siyasət və din haqqında	80
XXVII fəsil Mirasın bölünməsi haqqında.....	82
XXVIII fəsil Əbədiyyətə hazırlıq, ölüm, dəfn və ehsan haqqında	84
XXIX fəsil Məzarın üstünün götürülməsi haqqında	88
XXX fəsil Övladlarımdan umacağıım haqqında	90
XXXI fəsil Son söz.....	98

Fazil SƏNAN
(Vəliyev Fazil Şirin oğlu)

Məndən deməkdir...
Nəsihətnamə

“Elm və təhsil” nəşriyyatının direktoru:
Professor Nadir MƏMMƏDLİ

Operator: Mələhət XƏLİLOVA
Dizayner: Sona İSAYEVA

Çap imzalanmış 15.02.2019
Şərti çap vərəqi 6,5. Sifariş № 15.
Kağız formatı 84x108 1/16. Tiraj 500.
Qiyməti 5 man.

Kitab “Elm və təhsil” nəşriyyat-poliqrafiya
müəssisəsində hazır elektron variantdan çap olunmuşdur
E-mail: nurlan1959@gmail.com
Тел: 497-16-32; 050-311-41-89
Unvan: Bakı, İcərişəhər, 3-cu Maqomayev 8 /4